T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
KONYA

İMÂM-I RABBÂNÎ (K.S.)' NİN KELÂMÎ GÖRÜŞLERİ

(Bitirme Tezi)

Yöneten : Yard. Doç. Dr. Süleyman TOPRAK

Hazırlayan : İlhami GÜNAY

KONYA — 1987

İ Ç İ N D E K İ L E R

KISALTMALAR

(A.S.)	:Aleyhisselam
a.g.e.	: adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
(C?C.)	: Celle Celâlühü
Ef.	: Efendimiz
Hz.	: Hazretleri
Hk.	: Hakkında
Hş.	: Hadis-i Şerif
(K.S.)	: Kuddise Sirruh
R.A.	: Radıyallah-ü Anh
(S.A.V.)	: Sallallahü aleyhi ve Sellem
Vd.	: Ve devamı
Vb.	: Ve benzeri

- MUKADDİME -

Hamd, alemlerin Rabbi olan Allah (C.C.)'a aittir. Salât ve Selâm, O'nun Mahbubu ve Rasülü olan Muhammed Mustafa (S.A.V.) Efendimize ve Onun Âli ve Ashâbı üzerine olsun.

Dört senelik çalışmanın lezzetini tattırmak istercesine tez almaya mecbur kılındık. Ama hangi konuda meyve verip onunla haz duyacaktık ? Bizim kararımız, inanç konularında bir araştırma içine girmeye oldu. Bu karara sevkeden âmil; itikat konularının dinin temel unsuru sayılması ve onun Ehl-i Sünnet mezhebine göre hazmedilmmeden hiçbir ibadet ve muamelenin makbül olmayacağı meselesidir. " İ. Rabbânî (K.S nin Kelâmî Görüşleri" ni seçmemizin sebebi ise; Dinden ayrı bir şeymiş gibi gösterilmek istenen tasavvufun içine girebilme arzumuzdur. Böylece hem dinin temeli unsuru olan itikad sahasına inme; hem de büyük bir mutasavvıfın bu husustaki fikirlerini öğrenme imkânını bulmuş olacaktık.

Bu arzumuz bizi Nakşibendî yolunun Müceddidiye kolunu kuran İmâm-ı Rabbânî'yi örnek olarak almaya sevketti. Bu sayede mutasavvıf ile ulemanın birbirine olan tavrının tesbiti mümkün olacaktı. Bu sebeple, İ. Rabbânî'nin en hacimli eseri olan "mektûbât" ını taramaya başladık. Daha birinci cildini incelerken sôfî-âlim çatısmasının keyfiyeti açıkça ortaya çıkıverdi. Anladık ki iddia edildiği gibi alimle sôfi arasında kayda değer hiçbir çatışma yoktur. Teferruatta kalan bir farklılık vardır. O da keşif yoluyla olmaktadır. İleride daha geniş bir şekilde anlatılacağı üzere bazı mutasavvıfların keşiflerine hata karışmaktadır. Hele hele naslara bağlı kalma konusunda mutasevvıfın gösterdiği titizlik hiç de ulemanın anlayışından geri değildir. Örnek olarak İ. Rabbâni'nin mektubatından bir pasaj almayı uygun buluyoruz.

..."Evlâdım, içerisinde Abdülkerim el-Yemenî'nin (Allah Gaybı bilmez)konusunu ihtivâ eden mektubunuzu aldım...Bu gibi cümleleri duyar duymaz ~~düşünmeye~~düşünmeye ve te'vil* etmeye mecalim kalmıyor. Bu sözü söyleyen kim olursa olsun . İsterAbdülkerim el-Yemeni, ister Şeyhü'l Ekber es-Şâmi olsun. Bize lâzım olan ancak Muhammed el-Arabî (S.A.V.) dir. Biz Füsûs'a değil; Nüsûs'a sarılırız. Fütühât-ı Medeniyye (1) bizim için Fütûhat-ı Mekkî'den(2) daha kâfîdir. Ne Muhiddîn b. Arabî, ne Sadreddin Konevî ve nede Abdürrazzâk el- Kâşî dir

1- Hadis-i Nebevî'yi kasdetmektedir.
2- Muhiddin b. Arabî'nin bir eseridir.
3- Mektûbât-ı Rabbâni, I,106-107

Bu konuyu burada bırakarak çalışma esnasında takip ettiğimiz bazı inceliklerin izahına dönelim.

Çalışmamızda, "İ. Rabbânî'nin bu konudaki fikri şudur" gibi i-fadelere yer vermemiz onun kelamda ber ekol olduğu fikrini uyandırmamalıdır. Zira İ. Rabbânî Evhl-i sünnetin itikatta Mâturidî koluna mensuptur. Bunu kendisi açıkça söylemektedir.

İtikâdi görüşlerinin tertibini, kolaylık olsun diye Ömer en-Nesefî'nin Akaid Metni'nin tertibine göre yaptık. İ. Rabbâni'nin delil olarak kullandığı âyetletlerin lafızlarını ve Kur'ân-ı Kerim'de geçen yerlerini mealiyle beraber zikrettik. Hadis-i Şerifleri ise Kütüb-ü Tis'a dan (4) aradık. Bulabildiklerimizi dipnotlarda belirttik. Me'-hazı verilmeyen Hş.ler Kütüb-ü Tis'ada bulunmayan hadislerdir. İ. Rab-bâni'nin bu hadisleri diğer hadis mecmualarından aldığı muhakkaktır.(5) Ancak bunların bazılarını bulabilmemiz mümkün olmamıştır. Ayet-i Keri-melerde önce sure adı, sonra sûre numarası daha sonra da âyet numarası verilmiştir.(6)

İ. Rabbâni Hz. nin kelâmi görüşlerini almak için sadece Mektû-batı'na müracaat ettiğimizden dipnotları; meselâ, I, 15--II,39--III,5 gibi kısaltma ile verdik.

Cenâb-ı Mevlâmızın nusret ve inayeleriyle, Muhterem hocam, Yard. Doç. Dr. Süleyman Toprak bey'in delâlet ve ihtimamlarıyle bu çalışmayı neticelendirmeye çalıştık. Arzumuz odur ki Cenâb-ı Hak; büyük gayret ve emeğin mahsülü olan şu ufacık eseri Rızâ-i Bârî'sine muvâfık ve Üm-met-i Muhammed'in evlâdına faydalı kılar.

O ne güzel Mevlâ, O ne güzel Nasîr'dir. Tevfik ve hidayet yalnız Ondan'dır.

4- كتب تسعة: Buhâri, Müslim, Tirmizî, İbn-i Mâce, Ebû Dâvud, Muvatta, Nesâî, Dârimî ve Müsned dir.

5- Zaman zaman Kütüb-ü Tis'anın haricindeki hadis ve eserlere müra-caat ettiği dipnotlarda gösterilmiştir.

6- Meselâ Âl-i İmrân,3/82 şeklinde.

1- <u>Neseb ve Doğumu:</u>

İ. Rabbâni, pak ve berrak bir nesebin sahibidir. Mebde' ve Meâd resalesinin başındaki beyanına göre nesebi, yirmisekizinci göbekten Hz. Ömer (R.A.)e ulaşmaktadir. Ayrıca Mektubatının I,107 ve III, sahifelerindeki ifadeleriyle bu durum anlaşılmaktadır. Ehl-i Beyt mahabbeti ile kavrulan ve bu sevginin hüsn-ü hâtimeye sebep olacağına inanan(7) babası Şeyh Abdü'l Ehad, daima seyahat eder, diyar diyar gezerdi. Hindistan'ın meşhur kasabalarından Seknerek'de, ilim yaymak ve makbül ameller yapmak için bir müddet kaldığı esnada sâliha bir kadının: "Kendi kucağamda terbiye edip büyüttüğüm iffet ve ismet cevheri kardeşimi nikâhınıza kabül ediniz" istirhamı neticesinde evlendi.(8)

Seknerek'den Serhend kasabasına göçtü. İşte burada Ahmed (İ. Rabbâni) 1563 h.971 senesinde aşura günü dünyaya geldi.(9) Babası Şeyh Abdü'l Ehad geride yedi oğul bırakar seksen yaşında iken h. 1007 senesinde bu kasabada vefat etti.(10)

Kardeşlerinin hepsi faziletli ve âlim kimselerse de içlerinden en temâyüz edeni Seşh Ahmed'tir. Hocası Muhammed Bâkîbillah'ın "Serhend'ten gelen, birkaç gün beraber kaldığım Şeyh Ahmed'te bambaşka haller gördüm. Akrabası ve kardeşlerinin hepsi de pırlanta gibi âlim yiğitler! Birkaçı gelip dua istediler. Hepsinin ne kıymetli cevherler olduklarını anladım."(11)ifadesi buna işaret etmektedir.

Günden güne ziyâsı parlayan bu nâdide sahsiyete hayranlık duyanlar artmaya başlamış, asırn en büyük âlimi ve mutasavvıfı bilinen O Zât'ı pek çok lâkaplarla anmışlardır. Efdal-i Fukaha, Ulemâ-i Râsihîn, Kâvs'ül Vâsılîn, Kutb-ülA'zam, Mürşid-i Kâmil ve Müceddid-i Elf-i Sâni bunlardan bazılarıdır. (12)

7- Berakât,113, Muhammed Hâşim Kişmî, Terc. A. Faruk Meyan (Zübdetü'l Makâmât, İ. Rabbâni) Berekat yay. İst. 1980, Beşinci baskı

8- a.g.e., 117

9- Rehber Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, XIII, 138, İstanbul

10- Berekât, 112-113

11- a.g.e., ~~136~~ (139)

12- Yeni Türk Ansiklopedisi, VIII,3162, Ötüken, İstanbul 1985

Ahmed Fârukî kednisinden sonra, birisi eserler, diğeri evlat-ları olmak üzere iki harika bırakmış ve doğduğu yer olan Hindistan'ın Serhend kasabasında 1624 , h.1034 senesinde dâr-ı bekâya hicret etmiş-lerdir(13) Bu hârikalarından oğulları şunlardır:

1- Hâce Muhammed Sâdık
2- Hasenü'r- Rahme Şeyh Ahmed Saîd
3- Urvetü'l Vüskâ Şeyh Muhammed Ma'sûm
4- Muhammed Eşret (süt emerken vefat etmiştir.)
5- Muhammed Ferrûh (onsekiz yaşında iken vefat etmiştir.)
6- Muhammed İsâ (sekiz yaşında iken vefat etmiştir.)
7- Muhammed Yahyâ Hubbî

Bunlardan Şeyh Ahmed Saîd ile Şeyh Muhammed Ma'sûm,Babasının vefatından sonra O'nun makamına kâim olmuşlardır.(14)

2- <u>Mezheb ve Meşrebi</u>:

İmâm-ı Rabbâni'nin amelde mezhebi Hanefî'dir. Birçok mektub-da ve bilhassa Mebde've Meâd risâlesinde İ. A'zam hazretlerinin kemâ-lât ve ruçhâniyetlerinden bahsetmiştir.(15) Ayrıca kıymetli talebele-rinden olanM. Hâşim Kişmî'nin "Bazen İ. A'zam Hz.ni bir tarafta, İmâ-meyn hazretleri diğer tarafta olsa, Fetvâda İmâmeyn hz. nin kavli üze-re olsa İ. A'zam Hz. ne hürmetle Onun sözü ile amel ederdi(16) sözün-den anlıyoruz. Yine ayni talebesi, Şeyhinin daima isteyerek imamlık yaptığını görüp sebebini merak eder. Üstazı, imamla birlikte fatihanı okunup okunmadınğını mezhebler arasında kıyas ederve imamlıkla her i-kisini de birleştirmiş olacağından imamlığı tercih ettiğini beyan ede (17) İ. Rabbâni, mezheb imamlarını taklit etmede bütün müslümanları müsâvi görmektedir. Hatta velîlerin avamdan bu hususta farkını, sade-ce keşif ve ilhamla ayırır.(18)

Amelde mezhebi Mâturidi'dir. Cenâb-ı Rasülullah mâna^ aleminde İ. Rabbani hz. için: "Bu vakitte sen kelâm müctehidlerindensin(19) bu-yurmuştur. Bu salahiyetin mahsülü olarak itikadda mezhebleri tahlil e-miştir. "Bu tahlil neticesinde bu Fakîr Mâturîdi ve Eş'arîler arasınd

---

13- Hadikatü'l Evliya,98 Hocazâde Ah. Hilmi, Osmanlı yay. İst. 1979
14- Rehber Anskl. XIII,138 → Mebde-Mead, 2. Bu dipnotun konduğu yere, Mebde-risalesindeki İ. Azam hz've mezhebini öven sözlerini yaz
15- Hadîkatü'l Evliya,98
16- Bkz. Mektûbat I,377/ II,94/ III,3-33 ve Mebde' Meâd ris. 89
17- Berekât, 223
18- a.g.e., 211
19- Mebde'-Meâd,90

nizaa sebebiyet verenve vermeyen kelâmi meselelerin tamamında has ve mahsus olanları görüyor. Her ne kadar savab işin başında Eş'arî tarafında ise de firaset nuru ile bakıldığı zaman hak olanın Maturidî tarafında olduğu açığa çıkar. Maturidi ve Eş'arîler arasında (ondört* yerdeki)muhalefete sebebiyet veren meselelerde sünnete ittibasının kemali sebebiyle hak yine Maturidî tarafındadır.Bu sünnete tâbi olma şânı diğerlerine nasip olmamıştır".(20) sözü ile itikadtaki mezhebinin Maturidî olduğu yakînen zâhir olmaktadır.

Türkistanlı (yaşadığı bölge bugün Afganisatan sınırları içindedir)arap mutasavvıfı olan (21) Efdal-i Fukâha İ. Rabbâni, Kâdirî, Sühreverdî, ve Çeştî tarikatlerinden feyz aldı. Onyedi yaşında babası tarafından bu üç tarikatten içazet verildi. Halife oldu. Bu arada Nakşibendî yolunda yazılmış kitaplar okuyordu. Babasının vefatından bir sene sonra (1008) hacca gitmet üzere yola çıktı. Delhi'de Nakşibendî yolunun büyükledinden Hâce Bâkibillah ile görüştü. İkibuçuk ay burada kaldılar. (22) böylece Nakşî yoluna girmiş oldu. İkibuçuk ay burada kalmaları zarfında onu yetiştiren üstazı tam bir içâzet vererek ve has talebelerinden çoğunu da onun hizmetine tahsis ederek Serhend'e binlerce makam ve mevkî ile geri gönderdi.

Bâkibillah'ın üstâzı olan Hz. Mevlâna Emkengî; Bâkibillah'ın İ. Rabbâni gibi bir azizle karşılaşıp şerefleneceğini ve sereflendireceğini "Hindistan'a gidiniz orada bir aziz meydana gelecek bütün dünya onun nuru ile dolacaktır. Hatta siz de ondan nasibinizi alacaksınız. sözüyle mejdelemiştir.(23)

Bu sebeple İ. Rammâni hz.i,üstası Bâkibillah vefat edinceye kadar dört beş defa Delhi'ye ziyaretine gitmiş ve o da talebesini ziyarete gelmiştir. Birbirlerine gelemedikleri zaman da kemâlat ve manevi rütbelerini, hocasına hocasının emriyle bildirmiştir. Bu mektupların yirmi tanesi Mektubat'ın ilk cildinde yer almaktadır.(24)

Nakşibendî tarikatinin kolu olan Müceddidiye tarikatinin kurucusu olan İ. Rabbanî, (25) Nakşî yoluna Şeyh Abdü'l Bâki-i Kâbilî; Kadiri tarikatine, İskender Kuhenlî Çeştiye ve Sühreverdî yoluna da babası vasıtası ile girdi. Bu dört tarkatten başka Şatariyye, Bedâriyye,

---

* "Çeştiyye yolunun mürşid-i kâmili olan Hâce Kutbüddin'den çok büyük marifet aldım". Mebde, 8-9

* Bu ihtilaf yerlerini yazınız.

20- Mebde' Meâd, 90

21-Yeni Türk Anskl. VIII,362

22- Kişmî, 131

23- a.g.e.,138 vd.

24- Geniş bilgi için bkz. Mektubat,I,6-29 arası

25- Tasavvuf, 246 İz Mâhir, Türdav 3. Baskı

Kiberûye v.s. nice tarikatlerin herbirinden, babası Abdü'l Ehad vasıtasıyle istifade ve istifâze etmişlerdir. Nakşî silsilesinin 23. halkasını teşkil etmiştir.(26)

3-Üstazları: *

İlk tahsiline babasında başladı. Kısazamanda Kur'an-ı Kerîmi hıfz etti. İlimlerin çoğunu babasının huzurunda, bir kısmını da zamanın en büyük âlimlerinden aldı. Bazı aklî ilimleri Siyalkut şehrinin meşhur âlimi Mevlâna Kemâlî Kişmîrî'nin huzurunda okudu.
Hz. Ali R.A.'den ilm-i Ledünniyi aldı (1)

Bazı hadis kitaplarını Harameyn muhaddislerinden olan şeyh Ya'kupKismirî den ikmal etti. Kendi muhlislerinden olan Ahim-i Rabbâni Kadı Behlül'den Tefsir-i Vâhidî, Basît ~~ve~~ Vasît ve Esbâb-ı Nüzül gibi; bütün müellifleri ile Kâdı Beyzâvî tefsirini, Mihhâcü'l Vüsûl, Ğâyetü'l Kusvâ, İmâm-ı Buharî'nin Sahihini sülasiyet ve âdap, Mişkât-ı Tirmizî Şemâil-i Tirmizi, Suyûtî'nen Câmi-Sağîrini, Şeyh Saîd Busayrî'nin Kaside-i Bürdesi'ni tahsil etti.(27) Ayrıca Kadı Behlül-i Bedahşî'den de icâzet almıştır.(28)

Kendisine Manevî ilimleri ilk kazandıran üstazı süphesiz, Babası Şeyh Abdü'l Ehad'tır.(2) Daha önce de zikredildiği gibi İb Rabbani'nin (K.S.)olgunlaşması Nakşi büyüklerinin kucağında olmuştur. Üstazı Bakibillah, bir çok talebesine himmet ve teveccüh etmesini isteyebilecek duruma gelmiştir. (146 (Berekat) dan ilaveler yap) Ondaki kabiliyetve istidatı sezen hocası, muhaddislerin kendi talebelerinden hadis almaları gibi, talebesi olan İ. Rabbâni'den bazı haller almak istediğini kendisine bildirmiştir.(*) İ. Rabbanî bu durum karşısında, tevazu sebebi ile hocasından özür dilemişse de üstazının ısrarı emir halini alınca dua ve teveccüh etmiştir.(29) (Berekat'tan 146 sh. deki notu ekle.) Buna rağmen İ. Rabbâni (K.S.) ikibuçuk ayda kazandığı bu yüce makamını hocasının oğullarına (Hace Muhammed Abdullah ve Ubeydullah) yazdığı itikadî konuları hâvî mektubunda" Nakşî yolunun elf bâsını babalarında öğrendiğini ifade etmektedir.(30)

4- İlmî Yönü: قصر على البواق

İ. Rabbâni ilk tahsilini babasında okuyup, arapçayı öğrenmiş, küçük yaşında Kur'an-ı Kerimi hıfzetmiştir. İlme olan iştiyakı Küçük Ahmed'e bazı ilimlere ait küçük risaleleri ezberletmiştir.

(1) Mebde' 7 — Manevi üstazlarını yaz.
(2) Mebde' 7

26- Hadikatü'l Evliya, 95-96
27- Kişmî,119-120
28- Rehber Anskl.XIII,138
29- Kişmî, 145-146 (*) 142
30- Mektubât, I,260

* ilk paragrafa üstazlarına olan hürmetinin kemalini Berekât, 144 1. ve 2. paragrafında alarak ilave et.
.. "Süphesiz ki İ. Rabbani, k.s. ulvi makamlara, daima üstazlarına hürmetinin nihayetsizliği ile olmuştur..." gibi... Kezâ Mebde' 108-111,112 ilave et. Keza Berekât 148 in ilk paragraf, 152

Daha sonra Siyalkut şehrine giderek Fizik, Kimya, Biyoloji, Matematik vb. aklî ilimleri Mevlana Kemâleddin Keşmirî'den gayet iyi bir şekilde okumuştur. Fen bilgileri üstende yaptığı açıklamalar ve ilimlerin mütahassıslarını hayrette bırakmıştır. Meselâ eletronların., çok hızlı dönüylerinden dolayı atomladın içinin ve böylece maddelerin dolu sanıldığını, halbuki boş olduğunu ilk olarak o açıklamıştır.(31)

Edebiyeta çok meraklı olup, fesahatı, belağatı, çabuk kavrayışlığı ve zakâsının üstünlüğü herkesi hayrette bırakır.(32) O, mektuplarında anlatılması zor olan mevzuları, değişik beyitlerle ifade etme yolunu benimsemiştir.Arapçaya tam vâkıftır. Birinde noktasız bir ibareyi tahlilden bôcre kalan kardeşi Feyz, ağabeyine götürmüştür.Onun kısa bir sürede kendisinin istediğinden daha güzel izah etmesi karşısında hayrete düşmüştür.(33)

Fıkıh meselelerinde ilimleri genişti. Her meseleye ânında cevap verebilecek durumdaydı. Üsûl-ü Fıkhda da tam bir maharet sahibiydiler. Asr-ı Saadetten uzaklaşıldığından, bidatlerin çoğaldığını, hangi fetva ile amel edilip hangisinin red olunduğunu öğrenmeleri için telebelerine mütaleayı tavsiye ederdi.(34)

Tefsir ve hadis ilimlerinde de otorite sahibidir. Seyhü'l İmâm Abdurrahmanb. Abdülkerim Sıddîkî Sâvici, kendisine hadis isnadı için icazet verdiğini söylemektedir.(35)

Mânevi ilimlerindeki kemalatının en canlı şahidi Mektûbat ve Mebde' ve Meâd risalesidir. Bu sahadaki ilimleri ve sırları üç grupta toplanır.

1- Hiç kimseye açmayıp sadece kendisine mahsus olanlar. Bu gruptaki sırlarının varlığı bazı mektuplarında îmâ ile anlaşılır. O sırlarını her hâl-ü kârda örtmeye çalışır.

2- Hususî, seçilmiş kimselere açtıkları sırlar.

3- Marifetlerin isteyenler, bilumum soru soranlara ve talebelerine açtığı sırlardır.(36)

31- Rehber Anskl. XIII,138

32- a.g.e., 148

33- a.g.e., 138 → Bu paragrafı Berakât, 125'e değiştir

34- Kişmî, ~~123~~ * - 202

35- a.g.e., 197

36- a.g.e., 121 Mektubat I, 2 deki hisle irtibat kurarak genişçe izahat ver.
" I. 267. Mektub dan iktibas ver!

Ahmed-i Fârukî, tasavvufi ilimle şeriat hükümlerinin isbat edilemiyeceğini, hükümlerin isbatının ancak edille-i erbaa ile blabileceğini söyleyerek, velayet sahiplerinin keşf ve ilhamlarının farz ve sünneti isbat edemediğinden, müctehidleri taklid edmeleri gerektiğine kaildir. (37)

5- Talebeleri, ders Usulüve Eserleri:

Kavsü'l Vâsılîn İ. Rabbâni, Üstazından icazet aldıktan sonra kemal ve ikmalinde tereddüde kapılır. Bu tereddüdünü tesbit eden Şeyhi, bu yolda tereddüdün dlmamasını söyleyerek emrine uymasını bildirir. (Berekât, 143'den genişlet) Bu emirle tarikatı talime başlayan İ. Rabbâni bira ara tekrar kendi ilmini eksik görür. Talebelerine bu durumu açarak ders halakasını dağıtmak istemişse de kendisinde gördüğü eksiklikleri Cenab-ı Hakkın vermesi ile talebe yetiştirmeye devam etmiştir.(38)Hele hele ömürlerinin sonuna doğru taleberine ilim tahsilini ısrarla emreder. Bir mektubunda, irşat makamından inzivaya çekilmeye meyl etmesinin esasını sohbetlerine devam edenlerin, gösüne aslan ve kaplan gibi görünmeleri teşkil eder.(39)

Talebelerine; Beyzavi tefsiri, Sahih-i Buhari, Mişkât-ı Mesabih Avarifü'l Mearif, Pezdevî, Hidaye ve Şerhi Mevakıf gibi bazı dini kitapları ders kitabı olarak okutmuşlardırr.(40) Talebeleri ile ikindi ve sabahleyinmeşkul olurlardı. Talebelerine fıkhı ısrarla teşvik eder; Asr-ı Saadet güneşinden uzaklaşmanın verdiği zulmet içerisinde Sünnet-i seniyyeye tam bağlanmalırın ve bidatlerden uzak durmalarını tavsiye etmiş, bunu yegayne kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir.(41)

En Seçkin Talebeleri: Babasınınsağlığında vefat eden büyük oğlu Muhammed Sadık: yüksek haller, güzel ahlak ve temiz amel sahibi olan Muhammed Saîd; akli, nakli ve tasavvuf bilgilerinin mütehassısı, babasının sırdaşı olan üçüncü oğlu Muhammed Ma'sûm Fârukî dir. Oğullarından başka Mir Muhammed Numan, Tâhir-i Lâhorî, Şeyh Bedîuddîn Nur Muhammed Pundî, Hamid Bengalî Şeyh Müzemmil, Tâhir Bedahşî, Mevlana Ahmed Berkî Mevlena Kasım Ali, Mevlana Yusuf Semerkandî, MevlanaSalih Gulabî, Zübdetü'l Makamat (Berekat) kitabıyle İ. Rabbani'nin hal tercemesini yapan Muhammed Haşimî,Kişmî gibi binlerce talebe yetiştirmiştir.(42)

Talebelerini, (ehl- i sünnet akaidi malzeme olmak üzere) halkı mahirane ellerinde mücevherler olarak işlemeleri için civar beldelere

37- Kişmî, 233 143-144
38- a.g.e., 217ve Mektubat, I,335
39- Kişmî, ~~140~~ 142
40- a.g .e., 148
41- Mektubat, I,183
42- Rehber Anskl. VIII,145

göndermiştir.

Müceddid-i Elf-i Sâni, Delhî'de Nakşî tarikatından ~~iki~~-üç ay içerisinde içazet aldıktan sonra, hocası tarafından memlekedine irşat için tekrar göndermiş, talebesinden çoğunun yeştiştirilmesini de ona bırakmıştı. Bu sebeple onun asıl vazifesini talebe yetiştirmek teşkil etmiştir. İ. Rabbani, talebeleri yanında, Üstazı Muhammed Bâkibillah da dahil olmak üzere O'nun marifet ışığı etrafında pervane gibi toplanan zamanınınbüyük alimleriden birçoğunun tekemmülü ile meşgul olması(43) kendisinin tamamen eser yazmasına mâni olmuştur.

Buna rağmen eserleri az değildir. Hele hele eserlerinde temas ettiği dakik mevzular... Bu ince manaları Rahmanî ilhamlarla yazmış ve yazdığı bu marifetlerde şeytanın eserlerinden bir leke bile olmadığını(44) bizzat kendisi ifade temektedir. Kıymatli mürdi Muhammed Kişmî, ilimlerinin çok olarak yazılmasının sebebini:

" 1- Peygamber Ef. in mâna aleminde; kendisine "Kelam ilminde müçtehitsiniz" buyurmaları(45)

2- Hz. Ali (R.A.)in "Sana semavat ilimlerini öğrenmek için geldim " buyurmaları.

3- Bütün yazdıklarını Hz. Mehdi'nin okuyacağını ve mektup bulacağını bildiği için" Bu maddeyi aynen geçir.
4- sebep (Berekât 249'da)
olmak üzere üç madde halinde zikretmekte~~dir~~ ve.(46) Berakât 234'ü ekle

Ekserî mutasavvıflarda görüldüğü gibi, önce kendi nefislerinin tasfiyesi, sonra da bağlılarının ikmal ve tezkiyesi ilk vazifeleri olmuştur.

Asıl ismi Mektubât-ı Kudsî Ayât'dır. Berekât 251

1- <u>Mektûbat-ı Rabbânî:</u> Başta etrafa, irşat için gönderdiği talebelerinie tavsiyeler ve şanını duyanların niza götüren meselelere cevap sadedinde yazdığı eseridir. Bu eseri, tasavvufî , itikadîvefıkhî konuları muhtevîdir. Bu mektuplar; talebesi Yâr Muhammed el-Cedidü'l Bedahşî

43- Eshab-ı Kiram, 153 Ahmed Faruk, İhlas yay. III. baskı İst.1986

44- Mektûbat, I,216

45- Mebde'-Meaâd, (Mektubat II. 90 kenarında) : Bu hadise(mükaleme) mâna aleminde cereyan etmiştir. Her ne kadar ilham yolu ile elde edilen ilim ve marifet başkalarını inanmayı zorlamaz ise de sahibi için ilim sebebidir. Bu sebeple bu hadisi hadis mecmualarında bulmak mümkün değildir.

46- Kişmî, 241- 5. Baskıda 243.

(I. cild),(47) Çakır el-Hasânî (II. cild)(48) ve Mîr Berzek el- Bedahşî tarafından (III.)(49) cild olmak üzere üç clid halinde toplanmıştır. Ciltlerin tasnifi bazı inceliklerle teşekkül ettirilmiştir. Birinci cildi, şeriat sahibi enbiyanın adedine ve Eshab-ı Bedr'e uygun olması için 313 mektupta tamamlanmıştır.(50) İkinci cildinde 99 mektup olup Esmâ-i Hüsnâ'ya muvafıktır.(51) Üçüncü cildi ise yüzondört mektubu hâvi olmakla Kur'an-ı Kerim'in sûre adedine mevafık olmuştur. Dördüncü cilde başlamış iken İ. Rabbânı hz.i irtihal etmiştir. Dördünçü cilde ait ondört mektup da III? cilde eklenmiştir.(52)

Aslı Farsça olan Mektubat, Muhammed Murad Kâzanî Mekkî tarafından arapçaya Dürretü'l Meknûnât ismi ile çevirilmiş, 1894 (1316) yılında da basılmıştır. Bu eserin off set baskısıİstanbulda iki cilt halinde yapılmıştır.* Daha sonra Fazilet Neşriyat tarfındanmüteaddit defa aff- set baskısıyapılagelmişitr. Kişmî'ninbeyanı üç ciltte beşyüz kırk mektup ise de elimizde mevcut olan İstanbul ofset baskısında beşyüz otuzdört mektup vardır. Aradaki ihtilaf sebebi olan altı mektup, arapçaya çevirilirken bazı mektuplara ilave edilmiş olabilir. Mektubatın türkçe çevirileri mevcuttur. Bunlar: 1- Osmanlıcasını (terceme) yaz. Müstekimzâde Süleyman Ef.

1- Birinci cildi, "Müjdeci Mektuplar Tercemesi" adıyla terceme edilerek İhlas yayınevi tarafından yayınlandı. Yine I. cildi Hilmi Işık, metnin aslına uygun olmayanbir şekilde terceme etmiştir.

2- Abdülkadir Akçiçek, "Mektûbat-ı Rabbâni" adı altında üç ciltini de metne bağlı kalarak terceme etmiştir. Bu eser Çile Yayınevi tarafından İstanbulda 1978 de neşredilmiştir. II. baskısı 1986 da yapılmıştır.

3- II. veIII. ciltten alıntılar halinde 108 madde olarak "Tam İlmihal Saadet-i Ebediye" ismiyle de bir kitap neşredilmiştir. kim tarafından?

2- __İsbât- en Nübüvve:__ Onsekiz yaşlarında iken yazdığı bu eserinde Peygamber ile Filozofların farkını kesinlikle ayırır. Nübüvvetin kesinlik arzeden delillerle isbat eder. (53) 1974 senesinde off-set usulü ile İstanbulda basılmıştır. "Peygamberlik Nedir?" adı altında türkçeye kazandırılmıştır.

3- __Redd-i Şia (Revâfız):__ Kendi muhitindeki şîî canlılığın temâyüz

---

47- I,6
48- II,2
49- III, 4
50- II, 2
51- III,3
52- Kişmî,244 251-252
53- Eshâb-ı Kiram,147
*- Rehber Anskl.,142,VIII

Berekât 146-48 arasında Haşan yazılı halihazırda bir eserden bahsediyor onun ismi ... ... [Bu risaleyi İ. Rabbânî hz.i yazmıştır ancak bu 11 eserinden başka bir risalesi olabilirse? pek. isimlerinde ... eserlerinden biri de olabilir. Berekat 146

etmeye başlaması üzerine kaleme almıştır. Bu eserin türkçe terceme-si "Hak Yolun Vesikaları" kitabında bir bölüm olarak konmuştu r. Bu eserinde bir beytin burada zikrini uygun buluyoruz.

"Korkarım şu kavme ki dert çekene gülerler
İşin başı, imanı atıp küfre giderler."(54)

4- Risâle- i Tahlîliye:Fesahat ve belâğat yönünden çok kıymet-li olan bu eserini arapça ve farrsça olarak yazmıştır. (55)

5- Mebde(Meâd Risalesi: Kendisine bahşedilen ulvî mertebelerin-den ve halli müşkil olan bazı ince meselelerin izahına yer verilir. Mektûbat'ı Rabbâni'ninII. cildininkenarında basılmıştır.

6- Âdâbü'l Mürîdîn:İsminden de anlaşılacağı üzere Mürşid- mürîd arasındaki münasebetlerde dikkat edilecek hususlardan bahseder.

7- Ta'lîku'l Avârif:

8- Şerh-i Rubâiyât-ı Abdülbâki:Üstâzının tevhid mevzularını münderiç olan rubailerinin şerhi durumundadır.(56)

12- Cezbe ve Süluk Berekât, 251

9- Meârif-ü Ledünniye:

10- Mükâşefât-ı Ğaybiyye:(57)

11- Risâletü'l Ulûm'et- Tevhîd: Şeyhinin bazı rubailerinin iza-hını isteyen Mevlana Muhammed Emin'e yazmıştır. Bir nüshasını da A-badan'daki bağlılarının istifadesi için onlara göndermiştir. Bu ri-salenin muhteviyatı, vahdet-i vücut konusunda ulemanın söyledikle-rine, mutasavvıfların görüşlerini tatbikten ibarettir. (58)

Onun eserleri, başkalarının sözlerini kendine has bir sıra i-le taplayıp yazmaktan ibaret olan te'lif değildir. Otamamen kendisi-ne bildirilen ilimleri, esrarı, dereceleri yazmak ve izah etmekten ibaret olan tasnif sınıfına dahildir. İsterse bu malümatlar keşf ve ilhâm-ı Rabbânı yolu ile olsun. Eserlerinde nadiren ve zarurî olarak başkalarının sözlerine ve nakillerine rastlanmaktadır.((59)

6- Vefatı: Bu mevzuu Berakât, 300-310'dan genişlet bilhassa 302'deki beytin olduğu yeri arsad makamının hazretinden harekette notuna kaydet.!

Çeşitli yönleriyle ele alıp tanıtmaya çalıştığımız bu nadide

Vefatı hk.da genişbilgiyi Mevlana Bedreddin Sehende yetmiştir. Bir risalesi Berekât 315

54- Kişmî,123 (Üç halifeyi tekfir eden ve Ehl-i beyte dil uzatan Şîî-ler hakkında söylenmiştir.)

55- a.g.e., 121

56- Mektûbât, I,224

57- Rehber Anskl.XIII,146

58- Mektûbat, I,224

59- Kişmî, 217

şahsiyet 1034 hicrî senesinde(m.1624) Safer ayının yirmidokuzuncu günü (salı) kuşluk vaktinde Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Her konuda kendisini Rasülullah Ef. (S.A.V.) e tâbi kılan bu Zât, ölümü itibarıyla da O'na mütabeat etmiştir.(60)

Ömrünün son senesi olan altmışüç yaşında humma hastalığına yakalanmış, almışüç gün de böylece yaşamıştır. Gassal yıkamak için elbisesini soyunca, namazda olduğu gibi ellerini göbeğinin altında halka yapmıştır. Yıkama tahtasına yatırılırken de tebessüm ettiği, talebesi olan M. Kişmî tarafından ifade edilmektedir.(61)

7- Şöhret ve Tesiri:

İ. Rabbani, marifet ve ilmindeki rüsûh ve kemâli edebi ile büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Vücudunun en ücra kısmını dahî hizmete adaması, Ona Allah (C.C.) huzurunda da kulları yanında da emsalsiz bir derece kazandırmıştır. "Neseb ve Doğumu" başlığı altında zikrettiğimiz gibi muasırı olan âlimler onu pek çok lakapla senâ ile anmışlardır.

Peygamber Ef. in irtihallerinde bin sene sonra Hindistanda insafzıca iman ehline saldırılmış, Cenâb-ı Hak da bu korkunç saldırıya İ. Rabbâni ile bertaraf etmiştir. Bu iş O zâtın kitapları, mektupları ve ehl-i sünnet hazinesiyle tezyin ettiği binlerce talebesi vasıtasıyle halkı gafletten uyandırmakla olmuştur.(62)

Ayrıca bunda en büyük unsur, Cenab-ı Hakk'ın hususi nimet ve ihsanlarıdır. Bu nimetler, Peygamber Efendimize ve Âline olan sevgisinin semeresidir. Zira o sünnet yolundan başka kurtuluşa götürecek hiçbir yol tanımamaktadır.(63)

Zâhiri ve manevî yönden elde ettiği şöhretin kemâlininin kaynağı, Pey, Ef. e tâbi olması ve verasetledir.(64) Ona göre şeriade yapışanlar marifet sahibidirler. Şeriate yapışmalırı ne kadar çok olursa, marifetleride o kadar çok olur. Bozuk düşüncelilerde marifet gibi görülen şeyler asılda istidraçtır. Şeriatin beğenmediği bütün haller zındıklık, ilhad ve sapıklıktır.(65)

İ. Rabbani, ikinci binin yenileyicisi olmasından dolayı, müslümanların zayıf düştüğü; küfrün, sapıklığın, zulmetin, felsefeci-

60- Kişmî,302-303

61- Geniş bilgi için bkz. Berekât,302 vd.

62- Mektubat Terc. Işık, H.Hilmi,3 Hakikat Matbaası, İst. 1981

63- Sünnete uyma konusunda geniş bilg. için bkz. Mektubat,II.164-193. mektuplar

64-Berekât,191

65- a.g.e.,234

lerin her tarafı kapladığı bir devirde yüzlerce kâfirin müslüman olmasına sebep olmuştur. Çok sayıda fâsık vefâcir, onun güzel hallerini görerek ve sohbetleri sayısinde tevbe ederek sâlih bir müslüman olmuştur. (66) Uzakta ve yakında birçok kimseleri rüyasında iken huzur ve sükuna erdirmiştir. (67)

Diğer mürşitler gibi oda dinimize hizmet esnasında pekçok müşkilatla karşılaşmıştır. İnanç esasları bozuk olan Şianın sapıklıklarını Redd-i Şia (Revâfiz) risalesi ile gözler önüne serince Hindli şiiler zamanın sultanı Selim Cihangir'e şekayet etmişler, Sultan da oğlu Şah Cihan'ı, İ. Rabbani ve talebelerini öldürmek için yollamıştır. İ. Rabbani aklî ve naklî delillerle ikne edince, Şah Cihan bu izahlardan müteessir oldu. Onu ve talebeleri affederek onlardan özür diledi. Ancak aynı grup hemen her devirde rastlandığı gibi "Onun taraftarları çoğaldı. Onun serbest bırakılması karışıklık çıkarır iddiası ile tekrar şikayette bulundular. Bunun üzerine memleketin en sağlam ve en korkunç kalesi olan Güvelyar'a hapsedildi.(68) Kaledeki iki-üç senelik çetin haytı esnasında bağlılarından devalmı isyan etmek için teklif almışsada her defasında bu taklifi reddetmiş ve Sultana hayır dua etmiştir.(69)

Bütün bu sıkıntıları ve çileleri paşpeşe gelen nur dalgaları olarak bulduğunu ifade etmiştir. Tıpkı Aşık İbrahim Tennûrî'nin:

"Hoştur bana senden gelen
Ya hil'at-ü yahut kefen
Ya taze gül yahut diken
Kahrın da hoş lütfun da hoş" olgunluğu içinde...(70

İ. Rabbanî kurtuluşun şu üç şık ile mümkün olacağını belirtmektedir.

1- Birinci planda şeriat-i Mustafa'ya tam uymanın gereği olarak itikadı ehl-i sünnete göre düzeltmek
2- İnanç esaslarını ehl-i sünnete göre düzelttikten sonra, ibadet etmek ve onunla ilgili ilimleri öğrenmek. Öğrendiğiyle ihlaslı bir şekilde yaşamak.
3- Bu iki maddenin dışında ahlakını düzeltmek. Bu işi güzelce yapabilmek için de tasavvufî hayat yaşamak.(71)

Burayı biraz genişlet!

66- Berekât,212
67- Geniş bilgi için bkz. Hadikatü'l Evliya, 99-100
68- Mektûbat, III, 10
69- Rehber Anskl. XIII, 141
70-Tasavvuf, İz Mahir, Türdav, III. Baskı (sahife:24)
71- Mektûbat, I,71 - II,89 - III,45-58

İ. Rabbaninin şahsiyetini tevâzuu şekillendirir. Bu kadar çok mânevî ikram ve ihsanların Allah'dan olduğunu, ulaştığı makamlara hep Cenâb-ı Hakk'ın ulaştırdığını söyler. Üstazı, Muhammed Bakibillah'a gönderdiği mektuplarında bunu" götürüyürlar, getriyorlar". ibaresiyle ifade eder.(72) tevazuuna ilaveler yap.

İ. Rabbani'ye bahsedilen manevi nimetlerin bir kısmı Berekât'da 159-196 arasında 44 madde olarak beyan edildi.

Müceddid-i Elf-i Sâni hakkında şunu açıkca söyleyebiliriz. O Hindistan beldelerinde doğmuş güneştir. Şuasını Nur-u Muhammedî'den alı Müsbet ve mânevi ilimlerdeki yücelği ile bu ehl-i sünnet itikadını Hind beldelerine yayan ve bu beldelerdeki küfür dalgalarına bend olan Önder bir Âlimdir.

Bu güneşten ehl-i sünnet şualarını iktibas eden binlerce talebesi ve bağlısı bir ayna misali bu şuaları Hind beldelerine aksettirerek oraları aydınlatmıştır. Onun bu devamlılığını şu sözünden anlıyoruz. "Bizim mütabeat ve verasetle elde ettiğimiz bu nisbetimiz (kemâlatımız) kıyamete kadar gelecek oğullarımızda bulunacaktır.(73)

Bugün, İ. Rabbani'nin yaşadığı beldede kendi sülalesinden alim ve fâzıl kimseler var mıdır? bilemiyoruz ama O'nun açtığı çığırın meyvesi olan zâhiri ilimlerinin ve tasavvufî cephesinin vârisi pek çok ehl-i sünnet aliminin oldugundan asla şüphe etmemekteyiz. Bu kanaate, onun eserlerini (talebe- kitap) tetkik eden herkes ulaşacaktır.

72- Genis bilgi için bkz. Eshab-ı Kiram 146-163, Ahmed Faruk, Hizmet Matbaacılık, İstanbul

73-Berekat, ~~216~~ 195 (Buradaki oğullarımzdan kastı sadece kendi sulbünden gelen çocukları değil, manevi evlatlarını da kastetmiş olmalıdır.)

II- KELÂMÎ GÖRÜŞLERİ :

1- Eşya Hariçte Mevcuttur:

İ. Rabbani'ye göre ; esyanın varlığı hâriçte görülür. Bu konuda lâyıkolan, onu görebilmek için çalışmaktır. İtimada lâyık olan görüş budur. Eşya, hayal alimınde görülen rüya v e hayal değildir(1)

2- Akıl :

İ. Rabbani aklı, her ne kadar ilim sebeplerinde birisi olarak sayarsa da delil olarak almakta mükemmel delil mertebesinde görmemektedir. O'na göre Allah (C.C.)'ıbulmada delil, ancak Enbiya A.S.'ın gönderilmesidir. Ahirette olacak olan azap ve mükafatın da Enbiyâ'nın gönderilmesine bağlı olduğunu söylemektedir. İ. Rabbani'ye göre akıl, mekan ve hudüs (sonradan olma) damgasıyla damgalanmış, Kör, hakikati göremez; topal, hakikate ulaştıramaz bir haldedir.(2)

İ. Rabbani akıl yoluyla Cenab- Allah'ın isim ve sıfatları konusunda dabilgi alınamayacağı, aklın İsim ve Sıfatlardan Allah-ü Teala için uygun olmayanları ancak Enbiyanın gönderilmesiyle bilebileceği kanaatindedir. İ. Rabbani, akıldın tamamen de vazgeçemez. Onun ş u sözü bunu göstermektedir. " ...Ancak aklın eksikliği yüzünden birçok kimseler, noksanı mükemmel, mükemmeli de eksik z anneder".

İ. Rabbani, aklın vazifesini Ebiya (A.S.) yı taklit etmek olarak görür. Akıl bu taklitten uzak kaldığı müddetçe insanı yüce gayelere ve maksutlara ulaştırma gücünde değlidir.(3) Aklın enerjisi Enbiyanın getirdikleridir.(4)

3- İlm-i İstidlâlî ve İlm-i Keşfî:

Müceddid-i Elf-i Sani'ye göre, ilmi istidlali, delillerle elde edilen, ulemanın bilgisidir. Dış bilgilere day anmakla elde edilir Sôfilerin bilgisi ise keşfle ve zevkle elde edilmektedir. Yakîn olma yönünden en kuvvetli delilin, keşfî delil olduğunu söylemektedir. O-na göre keşiflerin tamamı Şeriat-ı Ahmedîye uygunolarak ortaya çıkar. Kıl payı kadar aykırı bir durum yoktur. Bazımutasavvılradan şeriatin zahirine muhalif görüşlerin manevî yanılma ve manevi sarhoşluktan

1- Mektubat, I,295 (*) Mebde' - Mead 50
2- I, 268
3- I, 271
4- Geniş bilgi için bkz. I,191 ve III,30

doğduğu; hakiki sofîlerin bütün bilgilerinin şeriatin zahirine uygun olduğu fikrindedir.(5)

İ. Rabbani, zahirî ulemanın Allah (C.C.)'ı isbatte eserden delil getirdiğini; Enbiyanın varisleri olan Rasihûn ulemanın ise bunun yanında keşif yoluyla yakîni bilgi ile istidlal ettiklerini söylemek le, mutasavvıfın delilini daha kuvvetli görmektedir. Onun bu fikrrini şu sözü açıklamaktadır: "Zâhir ulemanın işi eserin (mahlükatın) varlığını, müessirin (Allah c.c.)varlığına delil kılmaktır. Onalar, imanı ve yakîni bilgileri Hâlik'ın varlığı ile tahsil ediyorlar. Oysa Rasihûn uleması, bunun yanında, tecellîler ve müşahedelerden sonra yakînen Hakiki Müessir'e (Cenab-ı Allah) iman ediyorlar."(6)

4- İlham :

İ. Rabbani, vahiy yoluyla nebiye hasıl olan ilimlerin, sıddîk olan kimseye ilham vasıtasıyla geldiğini söylemektedir. Bu ikî ilim arasında ilim olma yönünden hiçbir fark yoktur. Fark sadece birinin ilham yoluyla, diğerinin vahiy yoluyla elde edilmesidir. Tesbit ettiği ikinci fark ise vahyin kati,ilhamın zannî olmasıdır. Vahye kesinlik kazandıran sebep; onun melek vastısı ile gelmesdir. Melek ma'sumdur, hata ihtimalı yoktur. Dolayısıyle getirdiği bilgi de hata ve tereddütten uzaktır.

Ona göre, ilhamın mertebesi her ne kadar çok yüksek, makamı a'la ise de nihayet onun makamı kalptir. Kalbin nefis ve akılla bir miktar münasebeti vardır. Nefis tezkiye olunarak mutmain makanına çıksa da asla kendi aslî sıfatlarından dönmediği için bu makamda hataya mecal vardır.(7)

Bazı vakitlerde ilhama dayalı bir kısım ilimlerde hatanın vâki olmasını sebebini şöyle açıklamaktadır: " İlham sahibi, gerçekte yalan, fakat hakikat sandığı bazı mukaddimeleri ilhamla olan ilimle karıştırır. O, bu bilgileri ayırdetmeye güç yetiremez. Böylece bütün bu bilgilerin ilhamla oldugnu zanneder.(8)

İ. Rabbani ilhama yüce mertebe ve makamlar vermişse de onun başka bir kimseye delil olamıyacağı görüşündedir. Bu sebeple, sôfîlerin ilham yoluyla müctehidlerin söylediklerine muhalif sözlerini zâhiri manasından uzak tutmak, sôfîlere de iyi zanda bulunmakla beraber söyledikleriyle onları taklit etmemek gerektiğini söylemektedir.

5- Mektubat, I, 21
6- III, 66-67
7- I, 55
8- I, 190

Bu konuya İ. Rabbani" Şer'î hükümler, edille-i erbeaya bağlı olmalıdır. Onlarda ilhamın yeri yoktur. Lâkin şer'î hükümlerin ötesinde birço dinî işlem vardır. İlham bu manada (kitap, sünnet, icma', kıyastan sonra) beşinci asıldır." demekle ona delil olma hususunda açık kimliğini vermiştir. Ancak beşinci asıl olması ilham sahibinin bizzat kendisi içindir. Bunun başkalarına delil olamıyacağına yukarıda söylemişti.

İ. Rabbani, ilham'ı başka bir açıdan ele alarak onu üçüncü asıla indirmiştir. Şöyle ki: "İctihad bir re'ye (görüşe) dayanır. İlham ise o re'yi yaratan Allah (C.C)'a dayanır. Her ne kadar ilham(*) katî, ilham zannî ise de ilham; mübevvet nurlarından iktibas edilmiş ve nebîye mütabeat feyzinden doğduğu için sanki sünnetin menşei ve me'hazı olan Peygamber (A.S.)'in bildirip duyurmasına benzemektedir." (9) sözünden, ilham sahibin bilgiyi bizzat Peygamber Efendimizden aldığını, müctehidlerin kıyas ve icma'ının ise zarurî olarak ilhamı takip etmesi gerektiği kanaadinde olduğunu anlamaktayız.(10) Burayı genişlet Berekat 240-43 Mektub I, 210

İ. Rabbanî'nin ilhama tanıdığı bu tölerans, ilham sahibinin kendisine yöneliktir. Yöksa ehl-i sünnetin de kabül ettiği gibi, başkaları için ilim sebebi olmadığı görüşündedir.

5- Alemin Menşei :

İmam-ı Rabbanî'ye göre âlem üzerinde kemalât (mükemmellikler) aksetmekle beraber, bütün şer ve eksikliğin başlangıcı olan yoklar (ademler) den ibarettir. Adem, vücudun kasıtıdır. Bu adem bütün şer ve fesadın bizzat kendisidir. Vücut, iştikak (türetim yönüyle zata hamledilmediği gibi, vücudın zıddı olan adem de iştikak yoluyla ademin mahiyetine hamledilmemiştir. O "mahiyet" için "yok olmuştur" denilemez. Çünkü o zaten sırf yokluktan ibarettir.(11) O'nun asıl söylemek istediği şudur:

"Ademler, mahiyetler için bir asıl ve onların maddeleri gibidir. Mükemmellik ise âlemde hâlet olan sûratler gbidir. Ona göre a'yân-ı sâbite (Eşyanın yaratılmadan önce tesbit edilen şekilleri)ise o ademlerden ibarettir. Mümkinatın a'yan-ı sabitesi ve onların mahiyetiolan

(*) ilah et!

9- II,96-97 / III,31

10- Geniş bilgi için bkz. Mektubat, II, 96-97

11- I, 210

ilmî suretlerin vücutla bezenmiş olması; ilmî suretlerin ilim yatağından çıkması ve ona haricî bir varlık gelmesi manasına değildir." derken bu sözüne bir mobilya ustası misalini getirerek açıklık verir. Bir usta, bir mobilyanın şeklini zihninde tasavvur eder. Sonra onu hariçte yapar. Bu yapılan sûratte, o mobilyanın sureti çıkmaz. Ancak ona zihindeki mobilya şekline benzeyen bir şekil arız olur.

İ. rabbani'nin bu konuya bakışında tasavvufî görüşü ağır basmaktadır. Bunu şu sözlerinden açıkça anlıyoruz. " Bu mümkünlerin kendileri ademlerden ibarettir ama onları üzerine vücuda bağlı kemâltın gölgesi ve süsü aksetmekle şekil kazanmıştır. Hiç şüphesiz ki mümkinet bütün şerrin ve fesadın yatağıdır. Her kötülüğün, eksikleğin ve inadın sığınağıdır. Onada bulunan hayır ve kemâlat ise , sırf hayırdan ibaret olan Hz. Vücud'tan verilen bir emanettir." der ve şu âyet-i Kerimeyle sözünü teyit eder:

ما أصابك من حسنة فمن الله وما أصابك من سيئة فمن نفسك

"Sana bir iyilik isabet ederse Allah'tandır. Şayet bir kötülük isabet ederse o da nefsindendir". Nisa, 4/79 (12)

İ. Rabbani, alemin menşei konusunda ilerisürülen gröüşlerden üç tanesini ele alır:

1- Âlem, Yüce Hkakkın yaratmasıyla, hariçte mevçuttur. Şu alemde görülen bütün eksiklik ve kemalatın tamamı da Sübhan olan Hakk'ın yaratmasıyle olmaktadır.

2- Bu alem Zat-' Akdes'in gölgesidir. Bu alemin hariçte vücuda gelmesi gölge yolu ile olup asalet yolu ile değildir. Bu âlemin vücudu, Halik'ın vücudu ile kaimdir. Zira gölgenin kıyamı asıl ile oluur.

3- Vahdet-i Vücutçulardır. Yani hâriçte bir vücud vardır. Bu tek vücud Sübhan Hak'tır. Bu âlem için hariçte, ilmî bir sübuttan başka tahakkuk eden birşey yoktur. Onun gölgelik varlığı ancak hiç mertebesindedir. Ama âlem aslında ve hariçte sırf yokluktur.

İ. Rabbani, bu üç görüşten birincisini tasvip eder. Birinci zümrenin sözlerinin nassa uygun olduğunu, kemal ve tamam olma

12- I, 211

olma yönünden ileri bir düşünce olduğunu kabül etmektedir.(13)

Netice olarak ona göre âlem; ademlerden ibaretttir. İlim mertebesinde Vacib Zât'ın isim ve sıfatları aksetmiştir. Bu ademler, ve akislerin vesilesiyle hariçte, Allah'ın yaratmasıyle zıllî bir vücud bulmuştur. (14) Özün özü, âlem mâsivallah (Allah C.C.'ın duşundaki herşeydir)ın tamamıdır.(15) Allah (C.C.) alemin Muhdis'idir.

6- <u>Allah Zât'ı ile Mevcudtur ve O4nun Zâtı ile Kaim Ezelî Sıfatları Vardır</u>:

İ. Rabbanî,Cenab-ı Hak, Kadîmdir ve Zât'ı ile mevcuttur. Cenâb-ı Mevladan başka hiçbir şey için kıdem ve ezeli olmak yoktur, demekte ve Bütün ümmetlerin bu itikad üzere içma' ettiklerine inanmaktadır.

O, ezelî ve ebedîliği Allah-ü Teala'dan başkası için isbet eden kimsenin küfrüne kaildir. İ. Gazzâlinin, İbn-i Sina, Farâbî ve diğerlerini küfre nisbet etmesinin sebebeni onların sûeret, Heyûlâ (16) akıl ve nefislerin kıdemini söylemelerine bağlamaktadır.(17)

İ. Rabbani, "Şeyhimiz" diye yadettiği Muhiddîn b. Arabî'nin: "Kâmil ruhlar kadîmdir". sözünün zahirîmanasını hoş karşalamayıp, bu sözünzahirinden kaçınılarak te'vil edilmesinin gerekliliğini söylemektedir. "Bu sözün te'vili alınmadığı takdirde ümmetin icmaina muhalif olmuş olur." sözünden bu konuda İ. Gazzâlî kadar hassas davrandığını anlıyoruz.(18)

a- <u>Vâhidün</u>:

İ. Rbbani, "O, Zat-ı Müteal, zatında sıfatlarında ve fiillerinde "Bir"dir. Hangi hususta olursa olsun, hakikatte kendisi ile bir başkası arasında asla şirket (ortaklık) yoktur."sözünden isim münasebeti ve lefızdaki müşareketi iştisna etmektedir. Zira bir insanın isminin Abdülkâdir, Abdullah vb. olması Cenab-ı Hak ile kul arasında hakikatte bir ortaklığı gerektirmez.(19)

13- I, 138-139
14- Geniş bilgi için bkz. II, 6,7,73,142,143 / III, 39,73
15- II, 6-7
16- هیولا (Heyûla)nın izahı için 6. sh. ye bakınız.
17- I, 264
18- I, 264
19- I, 261

Bu ortaklık ve münasebet sadece lafız ve isim olmakta kalır. İ. Rabbanî, Allah (C.C.) ın sıfat ve fiilleri konusunda şöyle bir tafsilate girmektedir:

b- Eşi ve Benzeri Yoktur:

Cenab-ı Allah'ın Zât'ı keyfiyetten ve benzerden uzak olduğu gibi O'nun sıfatları ve fiilleri de keyfiyetten ve benzerlikten uzaktır. Subhan olan Allah'ın sıfatları ve fiilleri ile mümkünâtın sıfatları arasında bir münasebet yoktur. Bu sözü şöylece misallendirir:

"Meselâ, Allah (C.C.)'ın ilim sıfatı, O'nun hakiki ve kadim bir sıfatıdır.Bu sıfatının taaddüdü (çoğalması)na asla yol yoktur. İsterse bu çoğalma "oluşların" tekrarı itibarıyle olsun. Çünkü ilim sıfatındaki basît bir inkişaf ile bütün ebedî bilgiler keşfolunur." demekle böyle bir taaddüde zaten gerek olmadığını vurgulamaktadır.

Müceddid-i Elf-i Sâni, ilim sıfatındaki bu basît inkişafın mahiyetini şu şekilde anlatmaktadır. "Cenab-ı Allah, Bu basit inkişafla eşyanın tamanının birbirleriyle tezat olanları, uygun olanları, bütününü ve cüzlerini, bu vasıflardan herbirinin kendine mahsus hallerini, Mesa Zeyd isimli şahsın onun tanıyanca görür görmez tanıdığı gibi kısacık bir anda o Zeydin varlığını yokluğunu, cenin, çocukluk, genclik, ihtiyarlık, dirilik, ölüm ayakta, oturmak, dayanmak, gülücü, ağlayıcı, yücelik, zelillik, birzahta, haşrde, cennetde veya cehennemdeki hallerini bilir."

İkinci bir misal: İ. Rabbani daha açık bir misal daha vererek bu konudaki tevvehhümleri defeder. Şöyle ki: "bir şahsın; kelimelerin kendesini zıtlıklarıyla beraber, değişik hallerini bir anda bilmesi mümkündür. Bu vakitte o kelimenin: isim, fiil, harf, sülâsi, rubaî, mu'rab, mebdnî, munsarif - gayrimunsarif marife, nekre, mâzi, büstakbel, emir ve nehy mi? olduğunu bilir. Ve o kimsenin: "Ben tafsili olarak bir vakitte bu kelimenin, hangi kısım, hangi itibarla ve kelimenin hangi mertebede olduğunu biliyorum" demesi caizdir. Zıtları cem' etmek, tafsilatı bilmek,

هيولاء (heyûlâ) lügat manası pamuktur. Filozoflar alemin ilk defa kendisinden yaratıldığını söyledikleri pamuk gibi bir maddedir.

mahlükun ilminde mümkün olursa, nasıl olur da kendisi için yüce meseller olan Allah'(c.c.)'ın ilminden uzak olur.(20)

Ona göre, ilim sıfatının adetlenmesi nasıl caiz değilse; bu sıfatın tallükünun da adetlenmesi caiz değildir. Çünkü taallükun adetlenmesi ân ve zamanların çoğalmasını gerektirir. Halbuki ilim sıfatının tallükü, ezelden ebede kadar olacak şeyler hakkında bir ânda(21) olmaktadır.(22)

Yine İ. Rabbanî, bu taalükun, ilim sıfatında olduğu gibi keyfiyet ve benzerden de uzak, durumunun meçhul olduğunu ifade etmektedir.

Allah-ü Teala'nın hakikatı, mahza mevcuttur. Ona başka bir şey bitişmez. Hakikati, sırf vücud olan "evla, bütün hayır ve kemaletin menşei, bütün iyilik ve güzelliğin mebdeidir. Hangi vasıfta olursa olsun hiçbir şey asla O'na girmemiştir. Böyle bir şeyi ne zihnen ne de haricî olarak düşünmek doğru olmaz.(23)

c- Eşyayı Kuşatmıştır:

İ. Rabbani, bu konudaki kanaatini şöyle dile getirmektedir: "Allah-ü Teala eşyayı kaplamıştır. Eşyaya bir yakınlığı vardır. Ancak kaplamasında, yakınlığının ve beraberliğinin manasını ve nasıl olduğunu bilemeyiz" demekte ve kaplama ve onunla beraberliği, müteşabih konusunda dahil görmektedir . Keza Ona göre, bizler onun te'vilini de yapmamayız. (24)

d- Araz ve Cisim Değildir:

Cenabı Allah araz(25) değildir. Beş şeyden terekküp etmiş değildir. Bir şeye girmesi ve bir şeyin de O'na hulûlü yok-

---

20- I, 261

21- آن (Ân) kelimesi bizlerin anlayabilmemiz için getirilmiştir. Yoksa Allah (C.C.) üzerinden zaman cereyan etmez. Mânâyı ifade etmek için kullanılmıştır. Mebde' 118

22- I, 261

23- I, 209

24- I, 263, Mebde', 23

25- عرض (Araz) bizzat kendisi ile mevcut olamayıp, varlığı başka bir şey sebebiyle olan şeydir. (II,77)

tur. Mümkinatın sıfatlarından ve onun levazımından olan herşey Zat'ı Mukaddes'ten ayrılmıştır. O'nun ne Zatında, ne Sıfatlarında ve ne de fiillerinde benzeri yoktur.

Allah-a Teala, cisim olmadığı gibi bir cisime de bağlı değildir. Ne arazdır neda cevher. Mahdüt (Sınırlanmaş)da değildir. Nihayete de ermez O(nun ciheti ve nisbeti yoktur. Kendisinde zıddiyet ve denkleşme yoktur. OYüce Zat, babadan anadan, çocuktan ve kadından münezzeh ve berîdir. İ. Rabbanî, bunların muhdes olduğunu, muhdesin de noksanlığı gerektireceğinibelirtir. Madem ki bir şey hâdis ve noksandır ol halde bu keyfiyet Zat-ı Bârî'de düşünülemez.diyerek bu konuyu neticelendirmektedir.

İ. Rabbani, Allah (C.C.) 'ın cüziyetı ve külliyetı bildiğini, semada ve yerde en ince sırların Ona açık olduğunu, hiçbir şeyin O'nun ilmi kapsamından çıkamıyacağını ifade ettikten sonra; Allah-ü Teala'nın çüziyatı bilmediğine inananları şiddedle tenkit etmektedir. Onalara şu şekilde itiraz etmektedir. "Allah (C.C) bütün mevcudatın Halik'ı olduğuna göre mahlükunu istisnasız Bilmesi elbette gereklidir. Allah-ü Zülcelâl'in cüziyâtı bilemediğini söyleyenler akıllarınaa bu noksanlığı mükemmellik saymakla cehaletin derinliklerindedirler. İşin hakikâtini görmekten uzaktırlar.(26)

e- Üzerinden Zaman Geçmez:

Cenab-ı Mevlâ'nın üzerinden öncelik ve sonralık suretiyle zaman geçmez. Allah (C.C.)ın Mâlik olmasını da şu şekilde özetleyebiliriz. Allah mutlak olarak Mâlik'tir. Kulların tamamı O'nun mülküdür. Kullar üzerinde cereyan eden bütün tasarruflar ve hükümler hayrın bizzat kendisidir. Bütün bunlar kulların iyiliği içindir. Cenab-ı Allah zulm ve fesadın kokusundan bile münezzehtir.

f- Mâlikü'l Mülk'tür:

İ. Rabbani, "Cenab-ı Sibhan, yaptığından mesül olmaz." sözünü; لا يسئل عما يفعل

"O yaptığından mesül olmaz" Enbiya, 21/23 âyet-i kerimesi ile teyit etmektedir. Yine bu âyet-i kerimenin delaleti, onu şu kanaate sevketmiştir. Allah (C.C.) kullarının tamamını Cehennemi-

26- III, 18-19

ne koysa, onları ebedi azapla azaplandırsa bu fiili için hiçbir şekilde itiraz olamaz. Zira O, başkasının mülkünde bir tasarruf ta bulunmuyor ki zulüm şaibesi olsun." Burada şöyle bir soru sorulabilir. "Peki bir kimse kendi mülkünde yanlış bir tasarrufta bulunsa bundan mesül olmamması gerekmez mi?" İ. Rabbanî bu tevehhüme de şu cevabı verir. " Hakikatte bütün mülkler Allah-ü Teala'nındır. Bizler O'nun mülkünü emaneten elimized bulunduruyoruz. Dolayısıyle elimizdeki bülkümüzde yaptığımız yanlış bir tasarruf zulmün bizzat kendisi olur." (27)

h- Zengindir :

Allah-ü Teala mutlak zengindir. Hiçbir şeye muhtaç değildir. Hemde işlerin hiç birinde. Allah (c.c.)'ın mutlak zenginliği hem Zât'ında hem de Sıfatlırında ve hem de Fiillerindedir. O, var etemede muhtaç olmadığı gibi, var ettiklerinin ortaya çıkmasında da hiçbir şeye muhtaç değildir.

İ. Rabbani, bazı sâfilerin söylediği "Allah-ü Teala, İsimlerinin ve Sıfatlarının kemâlatınınzuhurunda bize muhtaçtır." sözlerinden anlaşılan mananın kendisine çok ağır geldiğini ifade eder. İ. Rabbani hz. nin bu konuda inancı şudur:

Mahlükatın yaratılmasından maksat, onlara bir mükemmeliyetin kazandırılmasıdır. Bunda Allah (C.C.) için hiçbir kemâl yoktur. Allah-ü Teala'nın şu Kavl-i Şerifleriyle sözünü kuvvetlendirir:

وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون

"Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." Zâriyât, 51/56

İnsan ve cinlerin yaratılmasındaki gâye; en yüce mertebe olan Allah (C.C.)'a marifetin hasıl olmasıdır. Bu işte Zât'ı Akdes hazretlerine aitolan, birşey oyktur. İ. Rabbanî bu iddiasını bir de hadis-ı Kudsî ile teyit eder.

فخلقت الخلق لأعرف

"Mahlükatı beni bilip tanısınlar diye yarattım". Keza bundan da maksat onların Allah'ı bilmeleri, tanımalarıdır. da Cenab-ı Hakk'ın bilinmiş olması değildir. Mahlükâtın bilinmesiyle noksonlıktan müstağnî olan Cenab-ı Allah için mükemmelik hasıl olmaz. (28)

27- I, 270 28- I, 263

ı- Kâdirdir :

Cenâb-ı Hak Kâdirdir, ihtiyar sahibidir. Mecburen yerine getirme eksikliğinden münezzeh ve uzaktır. İ. Rabbâni; kemal; mecburiyettedir. (bir şeyi mecburen yaratmada) zannı ile sübhan olan Allah'a icab isbat ederek , muhayyerliğini inkar eden filozofları sefih kimseler olarak görür. Keza, onların kendilerince mahlükatın meydana getiren fakat gerçekte olmayan aklı Fe'âli öne alıp; yaratmanın Allah (C.C.)'a ait olduğunu inkar etmelerini siddetle eleştirmektedir

Her şeyi Cenab-ı Akdes yaratmıştır. Ancak O sebep ve vasıtaları yaratmasına bir perde, hikmeti de kudretine bir örtü yapmıştır. Ona göre, vesileler ve sebepler hakikatte cansız oldukları halde meydana gelmek için Allah (C.C.)'a muhtaçtır. Ancak bunu gözleri enbiya (A.S.)'ya mütabeat sirmesiyle sürmeli olanlar anlayabilir. Sebep ve vesilelerin varılığı ve devamı da O'nunla olacaktır.

İ. Rabbani hz.i bu filozofları insanların itikat hazinesini çalmaya uğraşan eşkiyaya benzetir. Kezâ filozofları iki sebepten dolayı sapık fırkaların en şaşkını, en ahmağı ve en öndegelenlerinden saymaktadır. Bu sebeple:

1- Onların, inzal olunan ahkâmı inkar etmeleri, ona inat ve düşman olmaları

2- Maksatlarını isbat için bozuk önermeler ve hak olana batıl delil ve şahitler giydirmeleridir.(29)

İ. Rabbanî, sebepler vasıta olmadan eşyanın yaratılmasını doğrudan doğruya Allah'a nisbet etmenin büyklüğe uygun alacağına inananlara itiraz eder. Ona göre, kaldırılan sebep ve hikmetlerin altında söyılamıyacak kadar çdk faydalar vardır. O, itirazına şu naslarla delil getirmektedir.

1- ربنا ما خلقت هذا باطلا

"Ey Rabbimiz sen bunları boşuna yaratmadın" Âl-i İmran,3/191

2- Peygamberler (A.S.) işlerini Cenab-ı Hakk'a havale ettikleri halde sebeplere nasıl riayet ediyorlar. Yakup (A.S.)ın oğullarına, göz değmesini işaretle buyurduğu gibi:

29- I, 265-266

لا تدخلوا من باب واحد وادخلوا من ابواب متفرقة

"Ey yavrularım şehre hep bir kapıdan girmayin, ayrı ayrı kapıdan girin" Yûsüf,12/67 Bu sebebe riayetle beraber işini Allah-(C.C.)'a havale ederek şöyle buyurdu:

وما اغنى عنكم من الله من شيء إن الحكم الا لله عليه توكلت وعليه فليتوكل المتوكلون a

"Bununla beraber ne yapsan hiçbir şeyde Allah'ın takdirini sizden gideremem. Hüküm ancak Allah (Ç.C.)'ındır. Ben O'na tevekkül ettim. Onun için bütün tevekkül edenler O'na tevekkül etmelidir." Yûsüf, 12/67

Cenab-ı Allah, Yakup A.S.'ın bu itikadını K. Kerim'de doğruladı. Bu itikadı güzel bularak kendi Zât'ı İlâhisine nisbet ettikten sonra şöyle buyurdu:

وإنه لذو علم لما علمناه

"Şüphe yok ki Yakup ilim sahibidir. Çünkübiz ona öğrettik." Yûsüf, 12/68

b - Allah-ü Teala, Peygamber Ef.'e de sebeplere yapışmasını şu Nazm-ı Celîl'i ile işaret etmiştir :

يا ايها النبي حسبك الله ومن اتبعك من المؤمنين

"Ey Peygamber, Allah sana da ve arkadan gelen mü'minlere de yeter." Enfâl, 8/64

c- Yine Peygamber Efendimiz'in hicreti esnasında bütün manevî imkân ve salahiyetler elinde olmasına rağmen sebeplere riayet etmişlerdir.([illegible] → Hicret esnasında cereyan eden bu hadiseyi Rub... Baştan bul ve buraya ekle!

İ. Rabbani, sebeplerin tesir konunu iki madde halinde neticelendirir.

1- Cenab-ı Hakk'ın bazı vakitlerde sebeplere tesir ederek yaratması caizdir ki ozaman sebepler müessir olur.
2- Bazı vakitlerde, sebeplerde tesiri yaaratmaması da caizdir. Bu takdirde zarûri olarak sebepler üzere eser gerekmez.

Ona göre, sebeplerin tesirinin mutlak olarak inkar etmek, Kibirlenmekten ibarettir. Tesire inanmak ve bu konuda şöyle deme

---

gerekir: "Bu tesirin mey dana gelmesi, sebebin kendisinin vücudu gibi Allah-ü Teala'nın yaratmasıyledir."demekle beraber işi, herşeyin hakikatini en iyi bilen Allah (C.C.)'a bırakır.(30)

İ. Rabbani, Cenab-ı Hakk'ın arşın üzerinde olduğunu söylemekle beraber şöyle bir vehme kapılmamak gerektiğini hatırlatır: "Sübhan olan Hak arşın üstünde karar kılmış ve O'nun için orada sabit olan bir mekan ve cihet (yön) vardır." Allah (C.C.) böyle bir manadan yana âlî ve yücedir. İ. Rabbanî, Allah'ın arşın fevkında olup ancak mekansız olduğunu söylece misallendirir. Zeyd isimli kimsenin aynada görünmesi, kendisinin aynada karar kıldığını gerektirmez.(31)

i- Alîmdir : Allah-ü Teala Alîmdir. O'nun ilmininbirbirine zıt cüzllere tallük etmesiyle , ilminde değişme olmaz. Ona göre, Allah (C.C.) 'ın ilminde iki zıddı cem' etmek yoktur. Her ne kadar sûreten cem- i zıddeyn olursa da hakikatte böyle bir durum yoktur. İ. Rabbani bu iddiasını şu misalle izah etmektedir.

Meselâ, Rahman olan Allah, bir kimsenin varlığını ve yokluğunu bir anda bilmekle beraber, onun hicretten binbeşyüz sene sonra vücut vaktini bildiği gibi, bu muayyen seneden önceki geçen yokluğunu ve binaltıyüz sene sonra gelecek yokluğunu da bilir. Hakikatte bu iki bilgi arasında tezat olmayıp, farklılık zamanın değişmesidir.(32)

j- Hayır ve Şerri Dileyendir:

Muhakkak ki Rahîm olan Allah hayr ve şerri dileyen ve onlardanher birerini yaratandır. Ancak hayrı râzı olarak, şerri de râzı olmadığı halde yaratı. İ. Rabbani'ye göre, "irade" ile "rıza" arasında cok ince bir fark vardır. Cenab-ı Mevla, hidayetiyle ehl-i sünnete bu ince farkı bildirmiştir. Diğer fırkaların hidayetten mahrumiyeti, onları dalalette bırakmış, bu inceliği kavrayamamışlardır. Bunun tabîi neticesi olarak Mutezile, "Kul fiilinin yaratıcasıdır" diyerek küfür ve isyanınyaratılmasını da kula nisbet etmişlerdir.

30- I, 266
31- II, 21
32- I, 261-62

İ. Rabbanî, bu konuda Muhiddid b. Arabi ve ona tabi olan ları, ehl-i sünnetin itikadına muhalefet etmekle suçlar. Bunu şu sözünden anlıyoruz. "Şeyhimiz Muhiddin ve tâbilleri (Allah'ın Hâdî ismi, ve iman ile salih amellerden Râzı; Mudil ismi ise küfür ve masiyetlere Râzıdır) demektedirler. Böylece ehl-i sünnetin itikadına muhalif olmuşlardır. Zira onların bu görüşlerinde i'caba (zaruri olarak yapma) meyil vardır.(33)

k- Kâmil Sıfatları (Hayat İlim, Kudret, İrade, Basar, Tekvîn, Kelâm ve Semi') :

Allah-ü Teal'nın kemal sıfatlır şekiz tanedir., ki bunlar: Hayat, İlim, Kudret, İrade, Basar, Semi', Kelam ve Tekvîndir. İ. Rabbani'ye göre Vücûd sıfatı, yüce ve kudsi olan Zat'ı üzere zaittir. Bütün bu sıfatlar kıdem ve ezeliyetle muttasıf olup Zât-ı Akdes ile kaimdirler(34)

İ. Rabbani; Semi' ve Basar'ın diğerlerine nazaran daha fazla zuhur etemekte olduğundan, Cenab-ı Hak Misilsiz olduğunu bu ikisiyle bildirdiğini söylemekte ve sözüne şu ayet-i celileyi delil getirmektedir:

ليس كمثله شيء وهو السميع البصير ﴿

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. İşiten ve gören O'dur" Şurâ, 42/11

İ. Rabbani kelam âlimleri arasında ihtilaf konusu olan (Allah'ın Sıfatları Zatının ne aynıdır, ne gayridir) sözüne değişik bir izah getirir. Kelâm ulemasının bu sözünününbaşka bir manası vardır. Onlar, "gayr" terimi ile, ıstılahî manadaki "gayr tabirini kastedmişlerdir. "Gayriyet" tabirini de bu manada nefy etmişlerdir. Onların nefyleri özel manadadır. Özel manadaki bir nefy de , genel mnanada nefyi gerektirmez. (35)

33- I, 268
34- II, 110
35- I, 54

O, Cenab-ı Hakk'ın Kâmil (Hakiki) sıfatlarını üç kısıma ayırır:

a- Bu kısım daha çok yaratma ile alakalıdır. Mesela Tekvîn sıfatı gibi Ehl-i sünnetten bir grup bu safatın varlığını inkar edip öyle demişlerdir: "Tekvîn, izafiyet sıfatlırındandır' İ. Rabbani ise bu konuda şuna inanmaktadır."Bu sıfatta izafiyet vardır. Ama izafiyetin ağır bastığı hakiki sıfatlardandır" demekle İ. Maturîdi'nin görüşünü, İ. Eşarî'nin görüşüne tercih ettiği analaşılmaktadır.

b- Bu kısım Sıfatlarda da izafiyet vardır. Ancak, birinci kısma nazaran izafiyet durumu burada daha azdır. Melesa , İlim, Kudret, İrade, Semi', Basar, Kelam sıfatlır gibi.

c- Üç kısmın en a'lasıdır. Herhangi bir şekilde busıfatların âlemle alâkası yoktur. Burada izafiyetin kokusu bile yoktur. Mesela, sıfatların en kapsamlısı, her şeyin aslı ve en önde olanı Hayat sıfatı gibi. Bu sıfata en yakın olan ise İlim sıfatadır.

İ. Rabbani'ye göre her sıfatın mümkinatla alâkası bulunduğundan, her birinin cüzleri vardır. Mesela Tekvîn sıfatı ele alınırsa bunun değişik şekkillerde mükünata taallüku olduğundan cüzleri de çoktur. Yaratmak, Rızık Vermek, Diriltmek, Öldürmek, gibi. Bu cüzler, bütünleri gibi kendi başlarına münferittirler. (36)

İ. Rabbani, Hayat sıfatını, sıfatların en zübdesi gördğü gib, Tekvîn sıfatını da Sıfatların en altında saymaktadır. Ona göre Tekvîn'de, üstünde bulunan Sıfatların rengi vardır. Mesela İlim ve Hayat Sıfatından nasibi, Kudret ve İrade Sıfatında hazzı vardır.(37)

İ. Rabbani, Vâcib Teala'nın Sıfatları imkan dairesi dışında olsa biledaima Allah (C.C.)'ın Zatına muhtaç olduklarını, isterse bu Sıfatlar Kadîm ve Zat-ı İlahı ile kâim olsalar da yibu muhtaçlıklarının devam edeceğini ifade eder. Ona göre, bu Sıfatlar, imkan dairesinin dışında olmadıklarından şiddetle Zât-ı Bârî'ye muhtaçtırlar. (38)

36- I, 352-353
37- II, 10
38- III, 80

Keza bu Sıfatlar muhdes olduklarından, mümkinin sıfatları ile aslâ münasebetleri yoktur. Zira mükinin sıfatları arazlardan ibarettir. Yine onların kıyamı cevherle olmaktadır. Zât-ı İlâhî nin Sıfatları ise cevherlere kıyam veren olduğu için Onlar pek ulvî ve mukaddestirler.(39)

Kelam Sıfatı:

İ. Rabbani, Kelam Sıfatını Allah (C.C.)'ın kendisiyle ezelden ebede kadar konuştuğu açık bir sıfatı olarak tasvir eder. Ona göre Cenab-ı Hakk'ın semâvî kitapları, suhuflar, bütün emir ve nehiyler bu Sıfatından neşet etmiştir. Keza, alemler, yücelik, ümitler, temennîler bu açık Kelam Sıfatından kaynaklanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim Allah'ın Kelamıdır. Harf ve ses elbisesini giyerek Rasülullah Ef. e inzal edilmiştir. Ona göre, nasıl ki Bizlerağız ve dilimiz vasıtasıyle harf ve seslerde nefsî kelamımızı izhar ederek gizli maksatlarımızı bununla ortaya çıkarıyorsak, Allah (C.C.)'da Nefsî Kelamını aynı manaya benzer bir şekilde ortaya çıkarır. Ancak O, bunu Kâmil Kudreti ile, dil ve ağız aracı olmadan harf ve ses görünümünde kullarına izhar eder. Keza Cenab-bı Hak gizli emir ve yasaklarını, ses ve harfin çatısı altında meydana getirmiştir.

Ona göre de Kelâm iki kısımdır ve her iki kısmı da haktır. Ki bunlar:

a- Kelâm-ı Nefsî
b- Kelâm-ı Lafzî

Allah'ın Kelâmı bu ikisi arasında müşterektir. Her iki kısma da kelam denilmesi hakikattir. Yani birinci kısım hakikat, ikinci kısım mecâzîdir diye bir şey yoktur. İ. Rabbani, mecazı inkar etmek caiz olacağından ve Kelamullahı inkara yol açabileceğinden mecaza yer vermemektedir. O, Lafzî kelamın münkirini küfre nisbet etmektedir.(40)

39- Geniş bilgi için bkz. III, 155
40- II, 111

Yine, Cibrîl (A.S.)'ın duyduğu kelam da Yüce Hakk'ın kelamı olduğundan onu inkar edenin de kâfir olduğu, en azından zındıklar sınıfına dahil olacağına kaildir.

K. Kerîm de diğerMukaddes Kitaplar gibi Kelamullah'tan inzal olmuştur. O, Şer'î ahkamın tümünü içerir. Hatta geçmişteki şeriatların bile tamamını ihtiva etmektedir.(41)

İ, Rabbanî, Allah-ü Teâla'nın Kitab-ı Mecîdi'ni iki kısma ayırdığını söylemektedir.

a- Muhkem

b- Müteşabih

a- Bu kısım şeriat ilimlerinin ve ahkamının menşeidir.

b- Hakikat ve sırlar ilminin mehzenidir. Naslardan geçen Yed, Vech, Esâbi', Enâmil ve Sure başlarında geçen harfler (Hurûf-ü Mukattaât)olarak anlatılanların tamamı bu kısımdan sayılır.

İ. Rabbani hz.'i, müteşâbihâtı bilmeme konusunda ulemâ-i râsihînden başka bütün insanları eşit tutar. Ona göre, Müteşâbihattan olan lafızların te'vlil sadece şöhret bulan birkaç manadan ibaret değildir. Mesela "Yed" lafzının te'vili sadece "Kudret" ten; "Vech" lafzının te'vili de sadece "Zât" tan ibaret değildir. Bunların te'vili pek çetin sırlardandır, ancak seçilmiş zatların da en seçkinlerine inkişaf eder.* (42)

Müceddid-i Elf-i Sânî, ilk zamanlar müteşabihâtın te'vil edilemiyeceği kanaatinde olduğunu, bunun ilminin Allah (C.C.)'a bırakılması gerektiği inancındadır. Ona sadece iman etmek gerekir demektedir. Ancak, Allah-ü Teala'nın fazlı ile ondan ulemâ-i râsihunun nasipdâr olduğu kanaatine varmıştır. Bunu kendisi için şu sözleriyle takdis-i nimet olarak görmektedir. "Bu fakîr, müteşabihatın te'Ilinnde çekimserdim. Bir müddetten beri onları Cenâb-ı Allah'ın ilmine bıkarmıştım. Ona iman etme dışında

---

41- II, 92

42- I, 298 * Berakât 188-189'u buraya ekle

râsihûn ulemaya ondan bir nasib bulamıyordum. Ancak Allah-ü Teâlâ sırf fazlı ile müteşabihatın te'vilinden bir nefes ihsan ettiği, o okyanustan bir kanal açtığı ve onu bu miskinin kalbine uzattığı zaman bildim ki Ülema-i Râshûnun te'vilâttan bolca nasibi vardır." (43) dedikten sonra dua makamında şu ayet-i celileyi zikretmektedir: الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا - لنهتدي لولا أن هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق

"Hamd olsun Allah'a ki bizi hidayetiyle muvaffak kıldı. Eğer O bize hidayet etmeseydi kendiliğimizden O'nun yolunu bulmamıza imkân yoktu. Gerçekten Rabbimizin peygamberleri doğru olanı getirmişler" A'raf, 7/43

a- Muhhkemât:

"Her ne kadar ümmehât-ı kitap (Kitabın esası, esas) iselerde, bunların semeresi ve neticesi kitabın maksatlarından olan müteşabihattır" demekle, aslın müteşabihat neticelerin husülü için vesilenin de muhkemat olduğuna işaret eder. Muhkemât ve müteşâbihâtın mertebesini en açık bir şekilde şu sözüyle belirtir: "Kitab'ın kalbi müteşâbihâttır, o özün ~~kaymağı~~ kabuğu ise muhkemattır. (I,298'den burayı genişlet

İ. Rabbanî, sure önlerindeki harfler (hurûf-u Mukattâât) konusuna da şu şekilde bir izah getirmektedir. "Onlardan her bir harf, bir denizdir ki âşık ile Mâ'şuk arasında gizli sırları dalgalandırır. O seven ile Sevilen (muhib ile Mahbub) arasındı geçen ince bir işarettir.(44)

Ona göre, Cenab-ı Hakk'ın insan ile olan kelamı bazen şifâhî olabilir. Bu peygamberlerden bazılarına olduğu gibi; tâbi olma ve veraset yolu ile O'nun kâmil mânâdaki tâbilerine de bazen aynı tecellîler olur. Nitekim bu durum Hz. Ömer(R.a.) de çokça vâki olmuştur. İ. Rbbani'ye göre "Bu kelam ne ilham, nede başka bir yolla ruha ilka olunan şeydir." Bu kelam melekle olan kelamdan da başka olup ancak kâmil insan onunla muhatap olur.

43- I, 300
44- I, 298

Kelamın şifâhi olması; konuşanın işitene görünmesini gerektirmez. Zira görenin gözünün zayıf olması sebebiyle, ondaki nurun şa'şaasına tahammül edememesi gayet normaldir" dedikten sonra Peygamber Ef. in:ru'yet sorusua cevaben:

(45) نورانى أنّى أراه بمعنى كيف

"Nurânîdir ki ben O'nu nasıl göreyim" sözüyle takviye etmektedir.(46)

Ef'âlüllâh :

Tekvîn Allah (C.C.)'ın Zatı ile kadim bir sıfatıdır. İ. Rabbânî;

وما أمرنا إلا واحدة كلمح بالبصر

"Emrimiz de bir tektir: bir göz kırpması gibidir."Kamer,54/50 âyet-i kerimesinin işaretiyle, Allah-ü Tealâ'nın fiilinin bir olduğunu ve mevcudatın tamamının bu bir fiili ile yaratıldığını; keza Diriltme, Öldürme, Elem Verme, Nimet Verme, İcâd Etme, Yok Etmenin hep bu fiilden kaynaklandığını söylemektedir.

Ona göre, bu fiilde taallükların adetlenmesi (çoğalması) isbat edilemez. Yaratılmış ve yaratılacak olan bütün varlıklar, kendilerine ayrılan husûsî vakitte bir taallükla yaratılmışlardır. Sözü edilen taallükun keyfiyeti meçhuldür. Nasıl ki Allah'ın Fiilleri'nin keyfiyeti bilinemiyorsa, bu fiilin taallükunun da keyfiyeti biliinemez.(47)

45- Değişik lafızlarda vârit olmuştur. 1- رأيت نورا Müslim /İman,292
2- حجاب النور Müslim, İman/293 3- نورانى أنّى أراه Müslim, İman/291
"O bir nurO'nu nasıl göreyim" manasından ise de Şarih Ahmed Davudoğlu bu hş.in izahını şu şekilde yapmaktadır. "Hş,deki rivayetler birbirine zıt gibi görünse de hakikatte zıtlık yoktur. "O bir nurdur O'nu nasıl göreyim", "gözlerin tahammül edemiyeceği kâhir nur", "Nur gördüm." buyurmasından Murad-ı Raülullah "Bir nurdur, başka birşey görmedim" demektir. Çünkü nur adetenbir şeyi görmeye manidir. Onun için geceleri karanlıkta insanın gözüne şiddetli bir ışık tutulsa zıyânın arkasındakini göremez. (İ. Rabbani de zaten bu manayı kasdetmiş ve bu hş.i sözüne delil olarak getirmiştir.) Bu konuda geniş bilg. için bkz. Sahih-i Müslim Terc. ve Şerhi, Davudoğlu Ah., II,657-661 Sönmez Neşriyat, İstanbul

46- II, 87 47- I, 262

İ. Rabbani Eş'arî'nin Allah'ın Fiillerine muttalî olamadığı için Tekvîn sıfatının fiillerinin hâdis olduğunu söylemiştir. Keza, o bu hâdisatın, Yüce Mevla'nın ezelî fiilinin eseri olup fiillerinin kendisi olmadığını bilemedi" sözüyle İ. Eşarî yi hafifçe tenkit ettikten sonra bu konudaki kendisinin kanaatini şöyle dile getirmektedir:

"Fakîr'e göre, fiillerin ve Sıfatların tecellisi, Zat'ın tecellîsi olmadan tasavvur edilemez. Fiiller ve Sıfatların Hz. Zât'dan asla ayrılmaları yoktur ki zatî tecellî olmadan fiil ve Sıfatlarıntecellîleri düşünülebilsin. Mukaddes Zat'dan ayrılan sadece onların eserleridir. (gölgeleridir) Tecellî eden de budur. Yoksa Fiillerin ve Sıfatların tecellisi değildir. Zira Allah'ın Fiilleri keyfiyet ve benzerden uzak olduğu için görülemez. Yaratılan şeylerin aynası (idraki) onu kuşatamaz ve O mahlükat aynasında görülmez". (48)

İ. Rabbani'ye göre, yaratılan her şey bir iş için yaratılmıştır. Yani Allah (C.C) 'ın Fiillerinde herhangi bir abes bulunamaz.(49)

<u>İradetüllah</u>:

Cenâb-ı Hakk'ın bu Sıfatı da Zât'ı ile kaim ve ezelidir. İ. Rabbani; günlükhadiseleri Allah'ın İradesiyle olduğundan kula düşenin kendi iradesini O'nun iradesine tâbi kılmak olduğunu söyler. Ona göre, eğer maksat kul olmak ise bunu böylece bilmeli ve yapmalıdır. Bunun aksine yapılan bir hareket Yüce Mevlâ ile çekişme sayılır. İ. Rabbani bu sözlerini aşağıdaki Hadis-i Kudsî ile teyit etmektedir.

من لم يرض بقضائي ولم يصبر على بلائي فليطلب ربا سوائي وليخرج من تحت سمائي (50)

"Kim benim hükmüme râzı olmaz, belâma sabretmezse Benden başka rab arasın ve Sema'mın altından çıksın" (51)

48- I, 262

49- III, 63

50- Değişik lafızları vardır. Mesla Reyhânî'nin Enes R.a. den rivayet ettiği: قال الله تعالى: من لم يرض بقضائي وقدري فليلتمس ربا غيري. gibi.

51- III, 75-76

Kaza ve Kader :

İ. Rabbani'nin kaza konusundaki görüşü şudur: Ehl-i sünnet kadere iman etmiştir. Kader, hayrı ve şerri acısı ve tatlısıyle Sübhan olan Allah'tandir. O kader konusunun Allah (C.C)'a ait olduğunu şu âyet-i kerime ile istidlal etmektedir:

لا إله إلا هو خالق كل شيء فاعبدوه وهو على كل شيء وكيل ﴿﴾

"O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O her şeyin yaratıcısıdır. O'na kulluk edin. Herşeye Vekîl O'dur." Enâm 6/102

İ. Rabbani kaza ve kader hususunda ehl-i sünnet ulemasının kavline itikat ederim.(52) demekle beraber kaza konusunda biraz teferruatlıca izaha gitmektedir. O kazayı ayet-i kerimelerin delalet ve işaretiyle ikiye ayırmaktadır:

a- Kaza-i Muallak (53)

b- Kaza-i Mübrem (54) Berekat 300..

a- Kaza-i Muallak: İ. Rabbani, değişme ihtimali olan Kazaları bu grupta toplamakta ve Cenab-ı Hakk'ın şu Kavl-i Şerifini bu çeşit kazanın mevcudiyetine delil getirmektedir.

يمحو الله ما يشاء ويثبت وعنده علم الكتاب ﴿﴾

"Allah dilediğini mahveder. Dilediğini de yerinde bırakır ana kitap (Lehv-i Mahfûz) O'nun yanındadır." Ra'd, 13/39

İ. Rabbani kaza-i mualllakı da iki kısma ayırmaktadır.

a- Bir kaza ve bununla alâkalı bilgiler Lehv-i Mahfûz'a konmuş ve meleklere de onun bilgisi haber verilmiştir.

b- Kendisi ve bununla alâkalı bilgileri yalnız Cenab-ı Hak katında olan kazadır. Bu kazanın bir kolu Lehv-i Mahfuz'da zuhur eder. Diğer bir kısmı etmez. Zuhur eden mübrem kaza şeklindedir. Zuhur etmiyen kolu ise kaza-i muallaktır ve birincisi gibi değişme ihtimali vardır.

52- I, 14 53- قضاء معلق: Lügatte sonuca bağlanmış iş demektir. Burada ise, tesbit edilmiş fakat vukuû sonuca bağlanmamış işler manasına almak yerinde olur.

54- قضاء مبرم: Mutlaka olacak olan, vukûu önlenemeyen kaza demektir.

1- Esmâüllah :

İ. Rabbani, Cenab-ı Allah'ın İsimlerinin tevkıfî olduğunu yani bu isimlerin Allah (C.C.) ne ıtlakının ancak şeriat sahibinden duyulmakla caiz olacağı inancındadır. Hangi İsim olursa oslun, şeriatte Allah'a itlakı vârit olmuşsa, onun Cenab-ı Allah'a ıtlakını caiz görmektedir. Ona göre herhangi bir isimde ne kadar "kemal" manası olursa olsun şeriatte Cenabı Hakk için kullanılmamışsa bu ismi Allah-ü Teala'ya itlak etmeyi caiz görmemektedir.

Bu sebeple İ. Rabbani, "bol bol veren", "mübalağa ile cömert" manasındaki (Cevvad) ismini şeriatte vârit olduğu için Allah'a ıtlakını caiz görür. Ama aynı manaya olan "Sehî" (سخى) isminin ıtlakını, şeriatte gelmediğiiçin caiz görmemektedir.(55)

7- Ru'yetüllah :

Mü'menler, Allah'ü Teala'yı Cennet yurdunda herhani bir yöne bağlı olmadan, keyfiyetkiz bir şekilde, bir şeye benzetmeksizin göreceklerdir. İ. Rabbani Allah'ın görülme şeklini ehl-i sünnetin haricindeki bütün lânetlenen ve lanetlenmeyen fırkaların inkar ettiklerini, bahae olarak da "cihetsiz ve keyfiyetsiz görme olmaz" tezini ileri sürdüklerini ifade eder. Muhiddîn b. Arabî'nin ru'yeti tecellî-i sûrî (56) şeklinde ele alıp başka bir yolla ru'yetin olacağını kabül etmemektedir. Hatta İ. Rabbanî: ,Muh. b. Arabî'nin ru'yetin aslını inkar ettiğini şu sözleriyle sergilemektedir* "Ahirette gerçekleşecek olan ru'yeti C. Hakk'ın Sureti'nin tecellisi olarak kabül etmenin gerçekte ru'yetullahı inkar etmek olduğu gizli değildir".

Her ne kadar bu suretin tecellisi dünyadaki eşyanın görünmesi gibi değilse de Allah (C.C.)'ın görülmesi de değildir.(57)

Yüce Hakk'ın ahirette görüleceği haktır, gerçektir. Ancak, O dünyada iken ru'yetin vukuunu Rasülullah Ef. e tahsis eder.

55- II, 111
56- Zâtını değil, suretini görmektir.
57- I, 267- I,313

* Buraya: Berakât, 216 daki notu ilave et!

Velilere hasıl olan hâleti, ru'yet olarak kabül etmemektedir.(58) İ. Rabbani Peygamberimizin dünyädä iken Rabbimizi görmesini de şu şekilde izah eder:

Peygamberimiz (S.A.V.)'in Rabbimizi görmesi dünyädä olmamış, âhirette vâki olmuştur. Şöyleki: Rasülullah Ef.iz Mirâc gecesinde zaman ve makan dairesinden çıkınca bir anda ezel ve ebedi bulmuş; bidayeti venihayeti bir anda görmüştür. Hatta binlerce sene sonra Cennete girecek ehl-i cenneti bile Cennette görmüştür. İştu bu makamdaki görmek, uhrevî ru'yete dahildir. Böylece bir görmeyi (Dünyada ru'yetin olmayacağı)- icmâına da münafi (zıt) görmemektedir.(59) O "işlerin hakikatini en iyi bilen Allah (C.C.) tır." diyerek işin neticesini Allah'a havale etmektedir.(60)

8- Kulların Fiilleri (Ef'âl-i İbâd):

İ. Rabbani, fiillerde müessir olan kudratin, ancak Allah-ü Tealanın kudreti olup, mahlükun kudretinin bunda hiçbir tesirinin olmadığı itikadındadır. Ona göre yaratmak, Allah'dan başkasına layık olmadığından mümkinin icadı mümkün olan mahlüktan gelemez. Zira mümkün zayıf ve bilgi eksikliğiyle vasıflandığından yaratmaya ve vücut vermeye kadir değildir. Ancak Allah-a Tealanın âdeti, kul herhangi bir fiili işlemeye kastettiği zaman bu fiilin Allah (C.C?)'ın yaratmasına bağlı olarak meydana gelme şeklinde ceryan eder.

Mesela mahlüklarda göz ve kulak vardır. Lâkin onların gerçek görme ve işitmede bir rolü yoktur. Allah göz ve kulak âletlerini yarattığı gibi görmeyi ve işitmeyi de yaratmıştır. Bu âletlerin görme ve işitmede rolünden söz edilirse bile onun bu rolü de mahlüktur.(61)

Netice olarak, fiillerin yaratılması Cenab-ı Allaha; kazanılması ise kula aittir. İ. Rabbani, "fiilin meydana gelmesi, kulun istek ve arzusuyla olacak olsa medih, zem, sevap ve ceza-

---

58- Ru'yetüllah hk. da geniş bilgi için bkz. III,19-20,86,119-20)
59- I, 127- II,17
60- I, 305 - II,111

61- I, 27 , 52 , 267

landırmanın da zaruri olarak kula bağlı olması gerektiğni ifadeetmekle, fiillerin yaratılmasını tamamen Allah'a ait görmektedir. Kula ise, ihtiyari fiillerini yapacak kadar bir kudret ve irade-i cüziyyenin verildiğine itikat etmektedir.(62)

İ. Rabbanı, "Kul ihtiyarında zayıftır." sözünden; "Kulun ihtiyarı, Allah (C.C.)'ın iradesine nisbetle zayıftır" manası kasdediliyorsa bunu doğru olarakakabül eder. Şayet bu sözden: "Kul emrolunduğu şeyleri yapmada ihtiyaarı kâfi değildir." manası murat olunduğu takdirde bunu doğru kabül etmemektedir.(63)

9- Teklîf-ü Mâ Lâ Yütak (Kula Gücünün Üstünde Bir Teklif Yüklenmeyeceği ve Yüklenmediği):

Cenab-ı Hak, kullarına güç ve tâkatleri kadar teklif yapmıştır. İ. Rabbâni, bunun sebebini kulların yaratılışındaki zayıflığa bağlamaktadır. O, Allah'ın teklifi hafif tuttuğunu şu âyet-i celile ile istişhat etmektedir.

يريد الله أن يخفف عنكم وخلق الإنسان ضعيفا

"Allah sizden ağır teklifleri hafifletmek ister ve insan zayıf olarak yaratılmıştır." Nisa, 4/28 Hatta Ona göre Allah, kula vüsatının üstünde birşey yüklemediği gibi; devamlı olarak kolaylığı istemektedir. Bu hafiflik, Allah (C.C.)'ın Hakîm, Raûf, Rahîm olmasının bir gereğidir. Bu Sıfatlarla vasıflanaan Cenab-ı Mevlâ'ya merhamet ve ra'fetle muamele nasıl yakışmaz.

İ. Rabbani, tekliflerdeki kolaylıkların bir kısmını şöyle sıralamaktadır: Namazda, kolayımıza giden kıraeti okumamız. Kıyaam, rukü' ve secdenin yapılışı, orucun tutulma tarzı, zekattaki kırta bir gibi az bir miktarın farz kılınması, aslını yapmak zor olduğu takdirde onun yerine başka bir şeyin emredilmesi gibi. Bu babtamesela abdestin yerine teyemmüm geçerli kılınmıştır. Keza ayakta namaz kılamayanın oturarak, buna da muktedir olamıyan kimse için yan yatarak, bunu da yapamayan için imâ ile namazkılmaya müsade edilmiştir.

62- I, 267
63- I, 267

İ. Rabbani, ibret nazari ile bakıldığı zaman şerî hükümlerin hiçbirinde zorluğun olmadığını ancak nefsâni zulmetlerin ve nefs-ü emmârenin hevasının istila etmesiyle bu kolay hükümlerin insana zor gelebileceğini söylemektedir. Bu inancına şu ayet-i Kerimeyi istidlal eder. (64)

كبر على المشركين ما تدعوهم اليه ﴿ وانها لكبيرة إلا على الخاشعين ﴿

" O Senin kendilerini davet edip durduğun şey, müşriklere ağır geldi." Şuarâ, 42/13 ve " Gerçi bu ağır bir iştir. Ancak Allaha karşı saygı gösterenler için öyle değildir." Bakara, 2/45

İ. Rabbani, şerî hükümlerin zorluğu meselesini çok enteresan bir misalle açığa kavuşturmaktadır. Nasıl ki insanın bedenindeki zahirî hastalıklar dinî ahkamın zorluğunu icabettirirse, onun batınî hastalıkları da aynı şekilde zorluk doğurur. İ. Rabbanî'nin bu konudaki son sözü şudur:

"Şer-i Şerif, nefs-i emmârenin âdetlerini ve onun boş arzularını iptal için gelmiştir. Zira, nefsin arzusu ile şeriate tâbi olmak devamlı bir şekilde birbirini nakzederler. Şüphesiz ki bir zorluk varsı, bu nefsâni arzuların istilasının delilidir. Nefsâni arzunun varlığı nisbetinde zorluk vardır. Şayet nefsani arzular giderilirse, zorluk da tamamen ortadan kalkar. (65)

10- <u>Şer'î Teklifler Sabittir</u> :

Şer'î mükellefiyet peygamberlerin bi'seti ile sabittir. ve o rahmettir. İ. Rabbani'ye göre bu emir ve teklifler dinsizlerin ve münafıkların sandığı gibi zahmet, sıkındı ve işkence olmadığı gibi akla da aykırı değildir. Münafık ve dinsizlerin bu konudaki iddiaları şudur: "Şu emrin gereğini yapan Cennete, aksini yapan Cehenneme girer demek merhamet midir? kullara yüklenen zor ve güç emirlerde şefkat nerededir. Kullara hiçbirşey emredilmemelidir. Hatta herkes akıllarının gidişine bırakılmalıdır, herkes tabiatının gereğince yiyip, içip yatıp gezmelidir.

64- I, 332
65- I, 332

İ. Rabbani onların bu iddialarına şöylece cevap vermektedir. Nimet verene şükretmek aklen vaciptir. Şer'î teklifler, bu şükrün nasıl eda edileceğini beyan etmektedir. Durum böyle olunca teklifin de olması aklın vacip olmaktadır. İ. Rabbani bundan başka dünya hayatının düzeninin bu teklifleri yapmaya bağlı olduğunu, zira her ferdin kendi haline ve tabiatına bırakılması halinde insanlardan şer ve bozgunculuktan başka bir şeyin ortaya çıkmayacağını, herkesin birbirinin malına ve canına saldıracağından dünyanın tam bir anarşi, fesat ve pislik ortamı haline geleceğini söylemekte ve bütün bu fitne ve fesada şu âyet-i celîlenin mâni olabileceğini söylercesine bu âyetle sözünü nüktalamaktadır.

ولكم في القصاص حيوة يا اولي الألباب

"Sizin için kısasta hayat vardır." (66) Bakara, 2/179

11- Müşrik Çocukları ve Tebliğ Ulaşmayanların Durumu:

a- Kendisine Tebliğ Ulaşmayanlar:

İ. Rabbani, insanın Allah'ı bulmasında aklının hiç rolü olmadığı, insanın Rabbini tanıyabilmesi için peygamber gönderilmesini şart koldığı için dağbaşında yetişip, puta tapanlar hakkında geniş bir tölerans tanımaktadır.

Kendisi, Mâturidî mezhebine mensup olmasına rağmen onların aklı istiklal vererek: "Dağbaşında yetişip puta tapanlar, peygamberin daveti olmasa bile Yüce Hâlik'ın varlığını ve birliğini bulmakla mükelleftirler. Şayet bulamaz ve bilemezlerse ebedî Cehennemde kalacaklardır." hükmüne reaksiyon göstermektedir. İ. Rabbanî'nin bu konudaki inancı, ebedî olarak Cehennemde kalmamalarıdır. Ona göre cehennemde ebedi kalmak ancak apaçık tebliğ gelip davet olunduktan sonra olabilir.

İ. Rabbani'ye göre bu konuda asıl yterli huccet, peygamber (A.S.)'ın gönderilmesidir. O,aklı da huccet saymakta fakat aklı, Allah'ı bulmaya yeterli görmemektedir. Bu nedenle aklın bu konuda delil alınamaması, onlar hakkında şiddetli azabın olacağı te-

---

66- I, 269 I, 258. mektubuna da bak!

zini geçersiz kılmaktadır. Ona göre, şirk bulunduğu halde cennete ebedî olarak girmek nasıl muhal ise, tebliğ olunmayan kimlerin de Cehennemde ebedî olarak kalmaları o nisbette muhaldir. (67)

İ. Rabbani, bu konuyu kendisine ilham olunduğu şekilde şöyle özetlemektedir. Bu topluluk ebedi olarak, ne Cennette, nede Cehennemde kalacaklardır. Ahirette "diriltme" (ba's) olunduktan sonra bunlar, hesaba çekilme şeklinde azap olunacaklardır. Bu azap sadece cürümleri kadar olacaktır. Bunlardaki hak-hukuk tamamen yerine getirildikten sonra mutlak bir surette yok olacaklardır. Onlara yapılacak olan bu muamele, hayvanlara uygulanacak olan muamelenin aynısıdır. Mükellef olmayan kimse için "ebedi" olmak hiç mümkün değildir.

İ. Rabbani'nin bu izahı bize; akıllı da olsalar insanı insan yapan ve insan muamelesine tâbi tutan unsurun "tebliğ" olduğunu göstermektedir. Kendisine tebliğ ulaşmayan veya ulaşmamışçasına şer'î hükümleri kabül etmeyen kimseler "Belki hayvandan daha alçaktırlar."(68) ayetinin dairesine girmektedirler. Zira görünüşte insan olan bu kimselerin hayvan muamelesine tâbi tutulmaları, onlardan daha alçak olmaya işarettir. Hayvan; hayvan olduğu için zaten onun hakkı hayvanca muamele olunmaktır. Bu kimseler ise insan gibi muamele olunmaktan mahrum olmaları, kendileri için en aşağılıktır, zillettir. Tebliğ ulaşıp da kabül etmeyenler ise Cehennemin azameti karşısında yok olmayı isteyecekler ama nafile...(69)

İ. Rabbani kendisine davet ulaşmıyanlar hakkındaki izahını mâna âleminde peygamberlerin (A.S.) bir kısmına arzettiğini, onların tamamının da bu iza tarzını kabül ettiklerini söyleyerek tasavvuf ve onun semerelerine inanan kimseler için bir vesika olarak göstermektedir.(70)

67- I, 238

68- A'raf, 7/179

69- Bak Nebe; 78/40

70- Geniş bilgi için bkz. Mektûbat, I,238

İ. Rabbani, kendilerine tebliğ ulaşmayanlar hakkında Muhiddîn b. Arabî'nin "Cenab-ı Allah kıyamet günü onlara bir peygamber yaratacak onu tasdik edenler Cennete, inkâr edenler Cehenneme gidecektir." tarzındaki izahını; âhiretin tebliğ ve teklif yeri olmayıp, ceza yeri olduğu gerekçesiyle reddetmektedir.

b- Müşrik Çocukların Durumu:

İ. Rabbani, İslam topraklarında yaşamayan müşrik çocuklarının durumunun da, kendilerine tebliğ ulaşmayan kimseler gibi olacağını, her nekadar çocuk olsalar da Cennete girmenin imana bağlı olması hasebiyle Cennete giremiyeceklerine inanmaktadır. Bu çocuklar için Cehenneme girmek ve orada ebedi kalmak da y oktur. Zira Cehenneme girmek, tebliğ geldikten sonra şirkte devam etmeye bağlıdır. Ona göre, Cennet'le Cehennem arasında bir mekân da olmadığından bunlar da hayvanlar ve kendisine davet ulaşmayanlar gibi y ok edileceklerdir. İ. Rabbanî zimmîlerin(71) çocuklarının durumunu, küfür diyarında yaşayan çocukların durumu gibi olduğunu kabül etmektedir. (72)

İ. Rabbani, küfür diyarında yaşayan çocukların ve zimmîlerin çocuklarının akıbetini zikretti. Ancak müslüman çocukları hakkında bir fikirbeyan etmemiştir. O'nun bu tavrından zımnen anlaşılan "Müslüman çocukların Cennetin Çiçekleri" olduklarıdır. Belkide bunu ayrıca zikretme ihtiyacını duymamıştır.

İ. Rabbani, kendilerine tebliğ-ı nebi ulaşmayanlar hakkında geniş bir izahat vermesine rağmen Enbiya (A.S.)'ın davetinin ulaşmadığı hiçbir yer göremediğini ifade etmektedir. Hatta küfür karanlıkları içinde bulunan Hind beldelerinde bile Enbiyanın tebliğ nûrunu gördüğünü, Yunan filozoflarının da metafizikî konularda yaptığı bazı izahlarıdavet nûrundan aldıklarını iddia etemektedir.(73)

71- Müslüman topraklarında yaşayan gayr-i müslim kimselerdir.

72- I, 238-239

73- Geniş bilgi için bkz . Mektubat, I, 239

12- Kıyamet Günü Hak'tır:

Kıyamet günü haktır, vukûu gerçektir diyen İ. Rabbani, kıyamet gününün tasvirini Kur'an-ı Kerîmin ifadeleriyle izah etmektedir. Şöyle ki:

Semâlar, yıldızlar, yeryüzü, dağlar, denizler hayvanlar, bitkiler ve madenler yok olurlar. O gün semalar yarılır, yıldızlar saçılır, yer ve dağlar toz olup atılır. Bu yok olup tükenmeler birinci Sûr'da* olacaktır. İkinci üfürmede ise mahlükat kabirlerinden kalkar ve mahşere giderler.(74)

İ. Rabbani, bütün islam fırkalarının bile bu hadisenin vukûunda ittifak ettiklerinhalde filozofların kıyameti inkar etmelerinin hayretle karşılamaktadır. Bu kadar ayân beyan ve kesin delillerle sabit olan kıyamet hadisesini inkar edenleri küfre nisbet etmektedir. İ. Rabbani, kesin delillerden şunları sıralamaktadır.

1- اذا الشمس كورت ۝ و اذا النجوم انكدرت ۝

"Güneş dürüldüğü vakit, lıldızlar bulanıp karardığı vakit..." Tekvîr, 81/1-2

2- اذا السماء انشقت و اذنت لربها وحقت ۝

"Gök yrıldığı, Rabbini dinleyip boyun eğdiği vakit..." İnşikak, 84/1-2

3- و فتحت السماء فكانت ابوابا ۝

"Gök açılmıştır da kapı kapı olmuştur.(yarılmıştır) Nebe,78/ 19

13- Müslümanı Küfre Nisbet Etmek:

İ. Rabbani, müslümanın küfre nisbetine hiç rıza gösterememektedir. Ona göre, hakkında küfür ve dalalet söylenen mü'min şayet söylenenlere müstehak değilse, isnat edilen küfür ve dalalet, zaruri olarak o küfür ve dalaleti söyleyen kimseye döner. İ. Rabbani, bu anlayışa şu hş.in delaletiyle ulaşmaktadir,

---

*- صور (İsrafil A.s.ın çalacağı) kıyamet borusudur. Hak Dini Kur-an Dili, Yazır M.Hamdi, III, 1959 Eser neşriyat.

74- Zümer, 39/68

من قال لاخيه يا كافر ! فقد باء بها احدهما منه عفو عنه ﴿

"Kim bir kardeşine Ey Kâfir ! derse kendisi küfre müstehak olur. İsnat edilen kimsenin günahı da afvolunur." İ. Rabbani bu büyük tehlikeden şu âyeti kerime ile Allah (C.C.)'a sığınmaktadır:

ربنا اغفر لنا ذنوبنا واسرافنا في امرنا وثبت اقدامنا فنصرنا على القوم الكافرين ﴿
فانصرنا

"Ey Rabbimiz, bizim günahlarımızı ve işimizde taşkınlığımızı mağfiret buyur. Cihat meydanında ayaklarınızı sabit kıl, Kâfirlere karşı bize yardım et." Âl-i İmran,3/147

14- Ölen Kimse Eceliyle Ölmüştür:

Ölüm kaçınılmaz bir şeydir. Cenabı Hakkın:

كل نفس ذائقة الموت ﴿

"Her nefis ölümü tadacaktır" Âli İmran, 3/185 kavl-i şerifi bu mânayı teyit etmektedir. İ. Rabbani, bu konuda şu hadis-i şerifi zikretmektedir:

فطوبى لمن طال عمره وكثر عمله

"Müjdeler olsun o kişiye ki ömrü uzun ameli çok oldu" (75)

İ. Rabbani ölümü, iştiyaklı kimseler için bir teselli ve sevgiliye kavuşturan bir vesile ve Âhiret hallerinin mukaddimelerinden biri olarak görmektedir. (76) Bu inancını şu ayetle kuvvetlendirir:

من كان يرجوا لقاء الله فان اجل الله لآت وهو السميع العليم ﴿

"Kim Allah'a kavuşmayı umarsa elbette Allah'ın tayin ettiği vakit muuhakkak gelecektir. O Semi'dir, Alîm'dir." Ankebût, 29/5

a-Ecel Birdir :

Her şahıs için tayin edilmiş bir ecel vardır. Onda ne taktim nede gecikme vardır. İ. Rabbani her halükârda ölümden kaçılmaması gerektiği inancındadır. Bunu, veba salgınına uğrayan bir beldede bulunan bir bağlısına yazdığı tesellî mektubundaki şu sö-

---

75- Taberânî ve Ebû Naîm, Hılye'de Abdullah b. Ömer R.A. den nakletmişlerdir.

76- I, 97 - I, 257

sözlerinden anlamaktayız. "Belâdan (veba salgını) kaçıp kurtulanlaırın çoğunun selameti ecelleri gelmediğindendir. Kaçmaları onları ölümden kurtarmış değildir. Belaya sabredip ölenlerin çığu de ecelleri geldiği için ölmüşlerdir. Aslında ne kaçmak onları ölümden kurtarabilir nede orada kalmaları onları öldürür."
İ. Rabbani böyle zamanlarda kacmayı; harp zamanında cepheden kaçmaya benzetmekte ve bunu büyüük bir masiyet olarak kabül etmektedir. Belâdan kaçanların kurtulmasını ve sabredip kalanların helak olmasını Allah (C.C.)'ın mekri (aldatması) olarak görür, sözüne delil olarak şu âyeti kerimeyi zikreder. (77)

يضل به كثيرا ويهدى به كثيرا

"Onunla çokların hidayete erdirdiği gibi çokların dalalette bırakır." Bakar, 2/26

15- Kabir Azabı Haktır:

Kabir azabı kâfirler ve bazı âsi mü'minler için haktır. Bunu, doğruların habercisi haber vermiştir. Kabir, dünya ile âhiret arasında bir berzah (âlemi) dir.

İ. Rabbani, kabir azabını iki yönlü olarak görür. Bir yönden dünya azaplarına (cezalarına) benzemektedir. Ona göre bu azabın kesilmesi kâbildir. Diğer yönden de ahiret azabına benzemektedir. İ . Rabbani şu ayetin bu ikinci azaba delalet ettiğini ifade etmektedir.

النار يعرضون عليها غدوا وعشيا

"Onlar sabah akşam ateşe arzolunurlar" Mü'min, 40/46

İ. Rabbani, kabir azabının iki yönden ele aldığı gibi ka? bir rahatında da iki yönün bulunduğunu söylemektedir. Bunlar:

a- Saîd olan(78) kimsenin günah ve küçük hataları, Kerîm'in merhamet icabı olarak bağışlanır ve bunlardan süal olunmaz. Şayet sorguya çekilirse, dünyadaki çektiği elem ve sıkıntılar

---

77- I, 360

78- سعيد Allah'ın rahmet ve cömertliği sebebiyle hataları ve isyanı bağışlanan kimsedir. I, 270 Saîd; Ehlullah'ın bâtınî vasıflarına keskin bakışlarıyla nüfûz eden ve zâhirlerine bakmakla kifayet eden kimsedir. Mebde - 79

onun için muahaze (sorgulama) sayılır ki onu zaten dünyada çektiği için günahları bağışlanır. Ancak bunda da bir bakıyye kalmıssa, kabirde hazırlanan mihnet ve kabir sıkındısı ona kefaret olur. Böylece mahşere tertemiz olarak çıkar.

b- Bir kimse yukardaki muameleye tâbi tutulmazsa ve azabı Âhiret gününe bırakılır, Ahirette azabını çektikten sonra Cennete girecektir ki bu da adaletin kâ kendisidir.(79)

Ona göre, kabir azabı, cezanınhakikati (gercek ceza) olup onun sureti ve benzeri değildi. Yani kabir azabı âhiret azabı sınıfındadır. Dünya azabının ahiret azabı yanında şiddet yönünden hiçbir değer ve itibarı yoktur. (80)

İ. Rabbani, kabir azabının hakkaniyeti ayet ve hadislerle sabit olduğu halde, ona bazı kimselerin tereddüt etmelerini şu sebebe bağlamaktadır.

Bu mütereddit kimseleri şaşırtan sebep; kabire konmayan ölülerin durumudur. Zira onun duruşunda hiçbir azap ve elem görülmemektedir." Oysa azabın levâzımının çırpınmak, zıplamak ve ızdırap duymaktır. İ. Rabbani, Ancak bunların dünyanın intizamı için olup; kabirde ise sadece hissetmenin azabın acısını duymaya kâfi geleceğini söylemektedir.(81)

İ. Rabbani, kabrin daralıp sıkıştırması ve diğer kabir azap çeşitlerinind ed hak olduğunu, bunları inkar eden kimselerin her ne kadar küfrüne hükmedilmezse de meşhur hadisleri inkar ettiğinden dolayı bidatçi olacakları inancındadır.(82)

16- <u>Münker ve Nekir Meleklerinin Süali Haktır</u>:

İ. Rabbani, kabirde, münker ve nekir meleklerinin kafirler ve mü'minlere soru sormasının hak olduğu inancındadır. Bu hadise gerçektir. İ. Rabbani, bu olayı büyük bir fitne ve belâ olarak değerlendirmektedir.(83)

79- I, 270- II,21

80- III, 45

81- III, 51-52

82- III, 22

83- I, 270 - III,22

17- <u>Azap, Neşir, Haşr Haktır</u> :

İ. Rabbani, Kıyamet gününde kabirden haşrolmanın, çürümüş ve dağılmış kemiklerin hayat bulmasının, âhirette gerçekleş ecek olan dâimi azabın hak olduğunu söylemekte,bunları inanılması gereken dini zaruretler arasında görmektedir. Keza O, bunların hiç birisinin vukûu hakkında yalan ihtimali olmadığından onlara inanılmadığı takdirde ebedi kurtuluşun da muhal olacağını söylemektedir.(84)

18- <u>Sırat, Hesap, Mizan Haktır</u> :

Sırat, Mizan(amellerin tartılması) ve hesaba çekilmek haktır, vukûu ' bulacaktır. Bunlardan her birini Muhbiri Sâdık haber vermiştir. İ. Rabbani, bazı cahil kimselerin nebîyâne bir tavır takınarak bunların vukuunu uzak görmelerinin bâtıl olduğuna; bunların olacağını inkar etmelerini delil getirmektedir. Aslında onların, akıllarının doğrultusunda bu hükme vardıklarını İ. Rabbani'nin "Nübüvvet tavrı, aklın tavrından kat kat üstündür" sözünden çıkarıyoruz. Hakta o, peygamberlerin (A.S.) haber verdiklerinin, akıl terazisine vurulmasınıve aralarında bir uygunluk aranmasının gerçekte nübüvvet tavrını inkar etmek olarak nitelendirir. (85)

Amellerin hesaba vurulması, mizanın kurulması, amel defterlerinin uçup sağcılara (86) sağdan, solculara (87) soldan gelmesi haktır. İ. Rabbani, sırat köprüsünün Cehennem üzerinde kurulduğunu, Cennetliklerin onun üzerinden geçerek Cennet gideceklerini, Cehennemliklerin de onu n üzerinden Cehennem düşeceğinin de kak olduğuna inanmaktadır. Ona göre hiçbir konuda tereddüt etmeden enbiyanın getirdiklerine inanmak lazımdır.(88) İ. Rabbani bu itikadını şu Nazm-ı Celil ile kuvvetlendirmektedir.

وما آتاكم الرسول فخذوه

"Peygamber size her ne emir verirse tutun" Haşr, 59/7

84- II, 105

85- I, 271

86-87- Buradaki "sağcılar" ve "solcular" dan maksıt iman-küfür açısındandır. Yoksa günümüzdeki anlaşılan mâna değildir.

88- III, 22

İ. Rabbani, bu konuyu şu hadiş-i Şerif ile noktalamaktadır:

من كانت له مظلمة لأخيه من عرضه او شيء فليتحلله منه قبل ان يكون دينار او درهم
ان كان له عمل صالح أخذ بقدر مظلمته وان لم يكن حسنات أخذ من سيئات صاحبه فحمل عليه

"Bir kimsenin üzerinde, kardeşinin namustan yana veya başka bir şeyden dolayı hakkı varsa; dinar ve dirhemin bulunmadığı gün gelmedenönce ondan helallik alsın. Oraya kaldıktan sonra, eğer salih bir ameli varsa zulmettiği kadar ondan alınır. Hasenatı kalmayınca, zulmettiği kimsenin günahları ona yüklenir.(89)

19- <u>Cennet ve Cehennem Haktır :</u>

Cennet ve Cehennem el'ân vardır. Hesaptan sonra cennetlikler Cennet'e; Cehennemlikler Cehennem'e gireceklerdir. İ. Rabbani, cennetteki nimetlenmenin de Cehennemdeki azaplanmanın da kesintisiz ve ebedi olacağı inancındadır. Yine O, bunun aksini ifade eden Muhiddin b. Arabî'yi tenkit etmektedir. Arabî'nin muhalefeti şöyledir :"Biz,

ورحمتي وسعت كل شيء

"Rahmetim ise her şeyi kaplamıştır. " ayeti kerimesinin ifadesinden her şeyin neticesinin rahmete çıkacağı inancındayız. Bunun tabîi sonucu olarak rahatlıkla söyleyebiliriz ki kâfirlerin azabı üç ahkâb (90) olarak vâki olduktan sonra ateş onlar hakkında İbrahim (A.S.)'a olduğu gibi serin ve selamet (mutedil) olacaktır." Muhiddin b. Arabi ayrıca" Ehl-i tasavvuftan hiç birisi kafirlerin cehennem azabında ebedi kalacakların demedi" sözüyle delil getirmektedir.

İ. Rabbani onu n bu iddialarını şu şekilde çürütmektedir:

1- Ayetteki rahmetin ve genişliğin umûmîliği, müminler ve kafirler için dünyada olacaktır. Ahirette kafirler rahmetin kokusunu bile alamıyacaklardır. İ. Rabbani bu cevabını şu naslarla delillendirmektedir:

a- إنه لا ييأس من روح الله إلا القوم الكافرين

"Allah'ın rahmetinde yalnız kafir olanlar ümit keser" Yusuf,12/87

89- Buhârî, Mezâlim 10 / Hibe, 21 / Rikak, 48 Müsned, II,506

90- احقاب Hukbun(حقب) cem'idir. Hukb, tebabu' ve tevâli manasıiçererek karn, asr gibi birbirlerini takip eden birçok senele-

Yine Cenab-ı Hak:

فسأكتبها للذين يتقون ويؤتون الزكاة والذين هم بآياتنا يؤمنون

"Onu bilhassa Allah'dan korkanlar, zekatı verenler ve ayetlerimize iman edenler için takdir edeceğim." A4raf, 7/ 156

Mu hiddin b. Arabi bu ayetin başını iddiasına delil almış ayetin sonunu bektâşî misali okumadığı anlaşılmaktadır.(91) İ. Rabbani, Arabînin ikinci iddiasını da şu şekilde iptal etmektedir:

Keşif erbabının; kafirlerin Cehennem azabında ebedi kalmaması hakkındaki icmaları, Şeyh Muhiddîn b. Arabî'nın keşiflerindendir. Keşiflerde ise hata ihtimali çoktur. Bu sebeple onların icmâı müslümanların icmâından sayılamaz.(92) İ. Rabbani'ye göre ebedi olan Cehennem azabı küfrün cezasıdır. Ona göre zerre kadar imanı olmakla beraber, kâfirlerin âdetlerini işleyen, onların merâsimlerine ta'zim eden kimselerin durumu hakkında şu açıklamayı yapmaktadır.

"Alimlere göre bu kimseler her ne kadar mürted sayılmışlar, ve ebedi azapla cezalanacaklarına hükmolunmuşlarsa da belli bir müddet Cehennemde yandıktın sonra bu zerre miktarı imanın bereketiyle ebedi olarak kalmamaları ümit olunur.

Ancak, o kimse katışıksız kâfir olmuşsa onu n nasibi ebedi cehennemdir. İ. Rabbani'yi böyle bir hükme götüren âmil; (kalbinde zerre kadar iman bulunan kimse ateşten çıkar, ebedi azapla azaplanmaz.) sahih haberi ve:

إن الله لا يغفر أن يشرك به

"Doğrusu Allah kendine ortak koşulmasın bağışlamaz" Nisa, 4/48 âyeti celilesidir.(93)

---

ri iç ine alan bir devir demektir. Seksen küsür sene demek olanak şüyû' bulmuştur. Her biri bin sene demek olan ahiret günleriyle senesi 365 gün olmak üzere seksen yıl olarak rivâyet edilmiştir ki 29.000 sene kadar bir devir demek olu r. yetmiş bin sene diyenler de olmuştur. Hak Dini Kur'an Dili, VIII, 5542, Yazır Muhammed Hamdi, Eser Neşriyat ve Dağıtım.

91- I, 271

92- I, 271

93- I, 273

Ona göre, kafirlerin merasimini yapmakla meydana geler küfür pasını ancak Cehennem azabı temizleyebilir. Onun bu görüşünden böyle kimselerin mutlaka Cehennem uğrayacağının neticesine varıyoruz.

İ. Rabbani, böyle kimseleri cenaze namazının kılınıp-kılınmama meselesini de şu şekilde aydınlatmaktadır. "Onaların cenaze namazını kılmak lâzımdır ve onları kâfirler zümresine katmamak gerekir. (94)

Netice olarak İ. Rabbani, kâfirlere afv ve bağışlamanın olmayacağını, zerre kadar iman sahibinin ise daimi azapla değil-de muvakkat (sınırlı) olacağı görüşündedir. Keza O, ister daimî isterse muvakkat olsun, Cehennem azabına sebebin küfür ve küfür sıfatlarına bağlı olduğu kanaatindedir.(95)

İ. Rabbani, Cennetle nimetlenmenin iki şekilde olacağı fikrindedir. Bunlar: a- Sûrî Cennet b- Hakiki Cennet

a- Sûrî Cennetlikler: Bu sınıfa dahil olanlarCennetin suretiyle haz duyacaklardır.

b- Hakiki Cennetlikler: Bunlar da Cennetin hakikatinden lezzet duyan kimselerdir. İ. Rabbani bu anlattıklarına şu misali vermektedir. Suret ve hakikat erbabı aynı Cennet meyvesini yedikleri halde herbiri ayrı ayrı lezzet ve haz alacaklardır. Ona, göre, mesela Peygamber Ef. 'in Ezvâc-ı Tâhireleri Peygamberim iz ile beraberbulundukları halde ve aynı cennet nimetleriyle nimetlenmelerine rağmen herbir başka başka haz alacaklardır.(96)

İ. Rabbani, Cennete girmenin hakikatteimana bağlı olduğunu, ancak imanın da Kerîm ve Muhsin olan Cenab-ı Hakk'ın bir fazlı olduğunu söylemekle bu hususta kulu aradan çıkardığı anlaşılmaktadır. Keza Ona göre, yukardaki izahta da söylendiği gibi Cehenneme girmek de, nefsin hevâ ve hevesinden kaynaklanan küfür sebebiyle olacaktır. O, bu sözüne de şu ayeti celileyi istişhad etmektedir: ﴿ما أصابك من حسنة فمن الله وما أصابك من سيئة فمن نفسك﴾

94- III, 22
95- I, 274
96- II, 84

"Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık^da kendindendir." Nisa, 4/79 (97)

20- Günâh-ı Kebâir :

Büyük olsa bile günahları işlemek mümini imandan çıkarıp küfre götürmez. İ. Rabbani, âsî olan müminin tevbeye muvaffak olduğu takdirde kurtuluşu için büyük bir ümit içindedir. Zira tevbenin kabül edileceği va'dedilmektedir. Keza Ona göre âsi mümin; şayet tevbe ederek Allah'a dönme şerefine erişemezse onun durumunu Allah'a bırakır. Cenab-ı Hak onu dilerse affedip Cennetine; isterse isyanı kadar Cehennemine veya başka bir azapla azap eder. Sonra Cennetiyle şereflendirir. Ancak rahmetin ulaşması biraz gecikmiş olur.

İ, Rabbani, küçük günahlarda ısrar etemenin, büyük günahlara, büyük günahlarda isararın (98) ise insanı küfre götüreceğini kabül etmekttedir. (99)

İ. Rabbani, ehl-i kebâirin ancak şu üç yolla azap görmeden kurtuluşlarının mümkün olacağı itikadındadır. Bunlar

a- Günahlarının afvını temin edecek tevbey e muvaffak olmak.

b- Onların şefeate erişmeleri

c- Muhsin ve Mağfûr olan Hakk'ın mücerret bağışlaması, lütuf ve ihsanı.

Müceddid-i Elf-i Sâni, büyük günah sahiplerinin dünyada çektikleri acı ve sıkıntıların keza ölüm anındaki çektikleri büyük elenimin bu büyük günahlarına kefaret olamıyacağı görüşündedir?(100)

97- Geniş bilgi için bkz. I, 267

98- Buradaki ısrarı, suçunu itiraf ederek büyük günah işlemekte devam etmek olarak anlamalıdır. Bunu "Ben ne kadar günah işlersen işleyeyim Allah bana azap etemez." düşüncesiyle ısrar etmek olarak anlamalıdır. Zira İ. Rabbani, büyük günahı işlemenin mümini küfre götürmeyeceğini söylemiştir. Bu durumda azaptan emin olma durumu sözkonusudur.

99- I, 102

100- I, 274

İ. Rabbani, küfürden başka bazı günahların cezasınıncehennem olduğunu bildiren birtakım nasları zikrettikten sonra onların izahını yaparak zihinlerdeki tevehhümü ortadan kaldırmaktadır. Bu naslardan bazaları:

1- ومن يقتل مؤمناً متعمداً فجزاؤه جهنم خالداً فيها

"Her kim mümini kasten öldürürse artık onun cezası ebedi kalmak üzere Cehennemdir" Nisa, 4/93

2- من قضى صلوة واحدة متعمداً بقي في النار حقباً

"Bilerek bir namazı geçirip de kaza eden kimse, Cehennemde seksen küsür sene kalır".(101)

İ. Rabbani (K.S.)'nin bunlara cevabı şuk şekildedir.

1- Âyeti kerimede kâtil hakkında gelen mâna, öldürmeyi helal saymaya göredir. Bunu helal sayan kâfir olmaktadır. Azabı da bu sebeple ebedidir.

2- Cehennem azabı vaîd edilen küfür dışındaki diğer günahlar küfür sıfatının kokusundan arınmış değildir. Mesela, o günâhı hafife almak, küçük görmek, aldırış etmeden yapmak, dinin emir ve yasaklarını hafif görmekte hep küfür sıfatının kokusu vardır. Bu sebeple sahiplerinin bellir bir süre Cehenneme girmesine sebep olacaktır. (102)

İ. Rabbani, genel mânada, günah-ı kebire sahiplerinin günahlarına, şirkin kokusunu dahi karıştırmadıkları takdirde kurtuluşa ereceklerini ifade etmekte ve bu reyini şu naslarla takviye etmektedir.

1- شفاعتي لأهل الكبائر من أمتي

"Şefaatim, ümmetimden günah-ı kebire sahipleri içindir.(103)

101- Bu hş.in muhrici "Bu hadisi sahih kitaplarda bulamadım. müteahhirînden bazı fıkıh kitaplarında gördüm." demektedir.

102- I, 274

103- Bizzat bu hadiş-i şerif kütüb-ü tisada yoktur. Ancak bu meyanda "Ümmetim rahmet olunmuş bir ümmettir. Onun azabı kendi eliyle olacaktır." mefhumunda iki yerde geçmektedir.

1- İbn-i Mâace, Zühd/34 2- Müsned, 4/408

103 numarada verilen hş. me'hazi 104 numarada, 104. hş. de 103 numarada sehiv sebebiyle verilmiştir.

2- أمتي أمة مرحومة لا عذاب عليها في الآخرة

"Ümmetim rahmete nail olmuş bir ümmettir. Onlara âhiret azabı yoktur." (104)

3- الذين آمنوا ولم يلبسوا إيمانهم بظلم أولئك لهم الأمن وهم مهتدون

"İman edipte imanlarını küfre karıştırmayanlar var ya, işte korkudan emin olmak onların hakkıdır. Onlar hidayete erenlerdir." En'âm, 6/82

21- <u>Haramı Helal Saymak</u>:

İ. Rabbani, Haram bir fiilin güzel bulunmasının kişiyi islâm ehli olmaktın çıkaracağına ve o kimsenin mürted olacağına kâildir. (105)

22- <u>Peygamberler ve Salih Kimseler İçin Şefeat Sabittir:</u>

Salih ve seçilmiş kimselerin kıyamet gününde, âsi ve şerli kimsalere şefaat etmeleri Allah'ın (C.C.) izniyle haktır, İ. Rabbanî bu inanca şu hadis-i Şerifin delaletiyle gitmiştir:

شفاعتي لأهل الكبائر من أمتي

"Benim şefeatim ümmetimin günah-ı kebire ehlinedir." (106)

Ona göre, şefaat ancak Allah'ın izniyle veAllah'ın râzı olduğu kimselere olacaktır. Allah-ü Teala'nın râzı olmadığı kimseye hiçbir kimse şefaat edemez. İ. Rabbani, Allah'ın rızasına ulaşmanın özelliğini şöyle tesbit etmektedir: Bir kimse şeriatin istediği şekilde amel etmiştir. Ancak insan olması hasebiyle kendisinden ufak tefek hata sâdır. olabilir. O, bu vasıfta olmayan kimsenin şefaatle kurtulmasının mümkün olmayacağını savunmaktadır.

İ. Rabbani"neye göre günahkar bir kimse için (râzı olunmuştur) demek mümkündür? sorusunu da şöyle cevaplandırmaktadır:

104- Ebû davud, Sünne/21 Tirmizî, Kıyame/11 İbn-i Mâce, Zühd/37 Müsned, 3/213

105- I, 279-280

106- 104 numarada me'hazı verilen hadisin aynısıdır.

Allah(c.c.) bir kimsenin bağışlanmasını isterse, onun affedilmesi için bir sebep meydana getirir. Böylece bir kimse hakikatte "râzı olunmuştur". İsterse zâhirde günahkar olsun. (107) İ. Rabbani bu konudaki sözünü şu ayeti kerime ile nihayete erdirmektedir:

ربنا آتنا من لدنك رحمة وهيئ لنا من أمرنا رشدا

"Ey Rabbimiz, bizlere tarafından bir rahmet ihsan eyle ve işimizde bize bir başarı ihsan eyle." Kehf, 18/10

23- İman :

İman, ilm-i zaruri ve tevâtür yoluyla sabit olup, bize tebliğ olunan ahkâm-ı şer'iyeyi kalben tasdikten ibarettir. İ. Rabbani bazı alimlerin dil ile ikrarını da imanın ruknünden saydıklarını ifade ederek tasdikten sonra ikrarın olmasını ikinci planda boraktığıanlaşılmakta ve imanı, tasdikten ve kalbî yakînlikten ibaret görmektedir.(108) Ona göre, tasdikin alâmeti küfürden uzak durmaktır. Küfürden uzak durmak da tasdikin lâzımındandır. İ. Rabbani tasdikin lazımını yerine getirmeyen kimseyi münafık ve mürtedlikle vasıflandırmaktadır.(109)

O, küfürden uzak durmayı; Cenabı Allahın düşmanlarına düşman olmak şeklinde değerlendirir. Bu uzaklığın da iki mertebesi bulunduğunu ifade ederb. Bunlar:

a- En Aşağı Mertebe: Kalben uzak durmaktır.

b- En Yüce Mertebe: Hem kalben hem bedenen uzaklıktır.

İ. Rabbani, ikinci mertebedeki uzaklığı, ehl-i küfrün zararından korkulmadığı zamana tahsis etmektedir. Bu sözünden anlaşılan mânayı Cenab-ı Mevlâ'nınşu kavli ile teyit eder:

يا ايها النبي جاهد الكفار والمنافقين واغلظ عليهم

"Ey Peygamber(im) (s.a.v.), kâfirlerle ve münafıklarla cihat et, onlara karşı sert davran." Tahrîm, 66/9

107- III, 22
108- I, 274
109- I, 272

İ. Rabbani, imanın ancak ğaybî olacağını kabûl eder. Ona göre şûhûdi iman, Allah'i iman sayılmaz. Zira şuhûdi iman; icad edilmiş olan bir şeye inanmak olur ku bu Allah'ın mahlükudur. Bu sebeple şuhûdi iman, Hâlik'a olan olan imana, mahluka olan imanı ortak etmektir. Hatta bu şekildeki iman O'ndan başkasına iman sayılır. Ğaybî iman ise, vehme mecal bulunmayan süratli bir seyir zamanında elde edilir. (110)

Müceddid-i Elf-i Sâni, imanı hakikat ve sûret olmak üzere ikiye ayırmaktadır.

A- Hakiki İman:

Havas kimselerin ettiği imandır. Bu hâs zümrenin ğaybe imanı, avâmın ğaybe imanından farklıdır. Şöyle ki: Hâssın da hâsı olan bu zatlar ğaybın da ğaybını okumak, zuhûrat ve tecellîler perdesinin ötesinde Cemâl ve Celâl gölgesinin perdesini okumak suretiyle iman ederler. İ. Rabbani'nin bu konuya tasavvufî ölçüler ve izahlarla yaklıştığı gözden uzak değildir.

B- Sûrî İman:

Avâmın nasibidir. Bunların ğaybe imanı ancak duymak ve deliller suretyle olmaktadır. (111) İ. Rabbani'nin birinci şıktaki imanı faziletli görmesinin sebebi yakînî imanı; delil ve müşahede yoluyla elde edilen imana tercih etmesindendir.

24- İman Artmaz ve Azalmaz:

İ. Rabbani, bu konudaki müctehidlerin ihtilafını zikrettikten sonra kendi kanaatini şöyle dile getirmektedir: "Şüphe yok ki iman kendisinde fazlalık ve noksanlık kabül etmez. Ziyadelik ve noksanlık zân dairesinde olduğundan "yakîn" değildir. Halbuki iman tasdik ve kalbî yakînlikten ibarettir.

İ. Rabbani, salih ameller yapmanın bu "yakin"e cilâ ve safvet; râzı olunmayan amelleri yapmanın ise onu kirlendirerek parlaklığını karartacağını söylemektedir. Ona göre salih ameller veya onun zıddını işlemek "yakîn"in cilasına râcidir. "Yakîn" in kendisine yönelik değildir. Bunu ancak kesin görüş sahipleri görebilir.

110- Bu konuda geniş bilgi için bkz. II, 17-113
111- I, 274

İ. Rabbani, "imanda ziyadelik vardır." diyenlerin bu inanca şu ş_ekilde gittiklerini söylemektedir.

"Onalar "yakin"lerinde sefa ve cila buldukları için kendisinde safa ve cila olmayan yakîne nisbetle imanda ziyadelik vardır derler. Keza onlar, kendisinde cila olmay en yâkîni , yakîn olarak kabül edip cilalı yakini yakin olarak saydılar. Bu sebeple cilası olmayan yâkinin noksan olduğuna inandılar" (112)

İ. Rabbanî, imanın artıp azalmasındaki ihtilaf için, şu çok güzel misali vermektedir. Bunun benzeri, büyüklükte ve küçüklükte eşit, parlak ve cila durumları değişik olan iki ayna gibidir. Bir kimse onları görür ve parlaklık ve cilası fazla olan aynı için " Bu ayna cila olmayan aynadan daha büyük ve parlaktır." Diğer bir şahıs da, "Bu aynalar eşittir. Birinin diğerinden fazlalığı ve eksikliği yoktur. Değişiklik, her iki aynada da südece cila ve gösterme vasıflarındadır." Bu şahıslardan ikincisi isabetli bakıp işin hakikatine nüfuz etmiş; diğeri ise zâhirde kalarak sıfattan zâta (öze) inememiştir.

İ. Rabbani yaptığı bu izahtan doğabilecek "avam müminlerin imanının Enbiyanın imanına her yönden eşit ve benzer olmalıdır." şüphesini de şu şekilde ortadan kaldırmaktadır. "Enbiyanın imanında tam bir cila ve nûraniyet vardır. Onların imanının derecesine nisbetle, zulmâni ve bulanık olan avamın mü'minlerinin imanının derecesinin semereleri kat kat azdır.

İ. Rabbani, Hz. Ebu Bekir(R. A.)'in imanının ağırlıkta bu ümmetin imanından ağır gelme durumundan kastın da cila ve nûraniyet yönünden olmabı gerektiğini ifade etmektedir. O, bu konuda netice olarak ister nebî, isterse avam mü'min olsun inasan olmakta nasıl müsâvi iseler ve aralarındaki fark sadece kâmil sıfatları üzerinde bulundurmaktan ibaretse; iman yönünden de tam bir cila ve nûraniyet bulundurma bakımından farklı olduklarınısöylemektedir. (113)

İ. Rabbani imamlar arasında mu halefete sebep olan "Ben hakkâ mü'minim" ve " Ben inşaallah mü'minim" demenin keyfiyeti hususunda da şöyle bir izaha gitmektedir.

112- I, 274
113- I, 275

Her ne kadar İ. A'zam " Ben Hakkâ mü'minim" ; İ. Şafii de "Ben inşâallah mü'minim" diyerek ihtilaf etmişlerse de bu ihtilaf lafızdadır. İ. A'zam, şu andaki hâle nazaran böyle demiş; ikinci mezheb ise geleceğe ve hallerin akıbetine binaen bu şekilde içtihat etmişlerdir. Ancak, ehl-i insafın da bileceği gibi istisna suretinden (114) kaçınmak evlâ ve yerinde olandır.(115)

25- Peygamberlerin Gönderilmesinde Hikmetler Vardır:

İ. Rabbani, insanların kurtuluşunda tek âmilin Enbiya (A.S.)ın gönderilmesi olduğu inancındadır. Ona göre, kurtuluşa giden yolu ancak Onlar çizebilir. Bu yoldan gitmeyenlerin felah bulması muhaldir. Keza O, büyük zatlar Âlemlerin rahmeti olmuşlardır. Şayet Enbiya (A.S.) bu dünyayı şereflendirmese idi, Vacibü'l Vücûd'un Zât ve Sıfatlarından kimse birşey bildiremezdi. Keza Mevlâmızın razı olduğu verâzı olmadığı şeylerin ayırdedilmesi, Ona yakınlık ve ulaşma saadeti de yine şanı yüce Rasüllerin teşrifi sebebiyle olabilir. Bunlardan başka sayılamayacak kadar çok faydaları vardır.

İ. Rabbani, yukarda izah edilen konularda aklın hiçbir fonksiyonunun bulunmadığı görüşündedir. Aklın ilim sebeplerinden olup olmaması babında da genişçe izah ettiğimiz gibi Ona göre akıl, noksan olduğu için Allah'ın râzı olduğu ve olmadığı şeylerin keyfiyetini, icrasını ancak Rasüllerin davet nûru ile görüp ayırabilir. İ. Rabbani, Allah'ı (C.C.) bulmada kâmil delili, Enbiya (A.S.) ın gönderilmesi olarak görür. Buna bağlı olarak da Ahirette vukû' bulacak ceza ve mükafat muamelesiniPeygamberin gönderilmesine bağlamaktadır.(116)

İ. Rabbani, kendisine yöneltilen "Mâdemki Âhiretteki ebedi azap Peygamberin gönderilmesine bağlıdır. Bu durumda Rasüllerin Âlemlere rahmet olarak gönderilmesinin ne mânası kalır?" sorusuna şu çevapla karşılık vermektedir:

"Onların gönderilmesi rahmetin tâ kendisidir. Çünkü bi'set Mukaddes olan Mevlamızın Zât ve Sıfatlarını bilmeye sebeptir. Onun

---

114- "Ben şu zamana kadar mü'minim demek gibi"

115- I, 275

116- I, 268-III,30

Zâtını ve Sıfatlarını bilmek de dünya ve âhiret saadetini gerekli kılar. Bu büyük bi'set rutbesiyle (117) Cenab-ı Kuddûs için lâyık olanalar, lâyık olmayanlardan ayırdedilir. (118)

İ. Rabbaniye göre bütün Peygamberler, en çok Allah'tan başkasına ibadet etmeme meselesine ihtimam gösdermişlerdir. İ. Rabbani, bi'set hakkındaki kesin neticeyi şu şekilde verir. "Muhakkak bi'set kul için rahmettir. Bir kimse nefsinin hevasına bağlanmış, laîn şeytanın hükmüne uyarak bi'seti inkar etmiş ve Enbiya-i Kianın getirdikleri ahkamın gereğini yapmamışsı o kula karşı Enbiyanın suçu nedir? Bir kişinin aşağılığı Enbiyanın bi'setini rahmet olmaktan nasıl çıkarabilir?...

İ. Rabbani, Enbiya-i Kiramın vasıflarından olan Sıdk ve Emanet üzerinde bilhassa durmakta ve Onların haber verdiklerinin tamamının doğru ve Allah'ın bildirmesiyle, olduğunu ve vakıa uygunluğunu söylemektedir.

Enbiyanın içtihadî hükümlerinde hata edebilecekleri konusunda ulemânın kavlini zikretmekle yetinip, kendisi ayrıca bir izaha gitmemektedir. Bu konuda ulmaînın kavli şudur: "Enbiya (A.S.)'ın içtihadi hükümlerde hata etmeleri caizdir. Ancak bu hatada devamlı kalmaları caiz değildir. Enibiya, zellelerinde dolayı hemen uyarılır ve onlar da doğruyu hemen idrak ederler, ku buda zaten hata sayılmaz.(119)

Enbiya'nın en faziletlisi, Muhammed Mustafa (S.A.V.)'dir. İ. Rabbani, gelip geçen Enbiyanın sayısı konusunda hususî bir açıklama yapmamış (Mektubatında) ancak bir mektubunda "Takriben yüz yirmidört bin Peygamberin gelip geçtiği" ni beyan etmektedir.(120)

Peygamberlerin şeriatlerinin nesih keyfiyeti konusunda şöyle bir izah getirmektedir. Ülü'l Azîm Peygamberlerin birinden sonra, irsal zamanı uzayınca nebî veya Rasüllerden birisi; o irtihal eden Ülü'l Azîm Peygamberin şeriatini takviye ve yüceltmek için

117- بعثة (bi'set) Enbiyanın insanlığı Hakka davet için gönderilmesi
118- I, 268
119- I, 270
120- I, 147

gönderilir. Bu peygamberin devresi tamamlanınca, Ülü'l Azîm peygamberlerden bir başkası gelir ve kendi şeriatini yeniler.

Rüsülullah Ef. in şeriati ise bâkîdir. Nesh ve değişmekten mahfuzdur. İ. Rabbani, Ümmet-i Muhammed'in alimlerine Enbiya hükmünün verilmesini; şeriatin takviyesini onların yüklenmesine bağlamaktadır. Peygamberimizin şeriatinin takviyesi ve yüceltilmesini ulemâya bırakmakla birlikte, Ülü'l Azim bir Peygamberin (121) Peygamber Ef. e tâbi kılınmasını da Şeriat-i Mustafa'nın derecesinin yüceliğine şâhit olarak göstermektedir.(122)

İ. Rabbani bu konuya şu âyeti celile ile son verir:

إنا نحن نزلنا الذكر وإنا له لحافظون

"Şüphesiz Kur'an-ı Kerimi biz indirdik, Muhakkak onun koruyucuları da biziz." Hıcr,15/9

26- Melekler : Bkz. Berekât 292

Melekler, Allah-ü Tealanın kullarıdır. Onlar günah işlemekten, hatadan ve unutmaktan mahfuzdurlar, diyen İ. Rabbani, bu konuya:

لا يعصون الله ما أمرهم ويفعلون ما يؤمرون

"Allah, kendilerine ne emrettiyse isyan etmezler ve her neye memur iseler yaparlar." Tahrim 66/6 âyeti celilesini delil getirmektedir. Keza, onların yemekten, içmekten, erkeklik ve dişilik vasıflarından birisiyle vasıflanmaktan, düşmanların hilesinden uzak oldukları inancındadır. Ona göre, meleklerin Allah'ın emirlerini yerine getirmekten başka bir meşguliyetleri yoktur.(123)

İ. Rabbani, Allah-ü Tealanın insanlardan olduğu gibi meleklerden de bazılarını risalet için seçtiğini söylemekte ve delil olarak şu âyeti getirmektedir.

الله يصطفي من الملائكة رسلا ومن الناس

"Allah, hem meleklerden hem insanlardan rasüller seçer" Hâc,22/75

121- Hz. İsa (a.s.)ın kastetmektedir.

122- I, 179

123- II, 113

İ. Rabbani, Kuran-ı Kerimde meleklere râci olan müzekker zamirleri, erkek sınıfının kadınlara nisbetle şerefi itibarıyle olduğunu kabül etmektedir. İ. Rabbani bu görüşünü, Allah'ın, keNdi Zâtına raci zamirleri müzekker olarak irad buyurmasıyle delillendirmektedir.(124)

İ. Rabbani, meleklerin ayrı ayrı vazifelerle emrolunduklarını, bunlardan bazılarının rüku', bazılırının secde ve bazılarınnın da kıyam ile memur olduklarını ifade etmektedir.

Meleklerin neden yaratıldığı konusunda şu Hadis-i Şerifi nakletmektedir. إن بعض الملئكة يخلق من النار والثلج تسبيحه - سبحان من جمع بين النار والثلج

"Bazı melekler ateşten ve kardan yaratılmaştır. Bunların tasbihi de şöyledir: "Ateşle karı bir araya getiren Zât-ı Ecelli A'lâyı noksan sıfatlardan tenzih ederiz." (125)

27- Mi'râç :

İ. Rabbani'ye göre, Rasülullah Efendimiz miracı ruh ve ceset beraber yapmıştır. Peygamberimiz bu hâl ile Allah-ü Teala'nın dilediği yere kadar gitmiştir. Bu seyahati esnasında kendisine Cennet ve Cehennem gösterilmiş, vahyolunacağı kadar vahyolunmuştur. İ. Rabbani, Peygamberimizin bu makamda dünya gözü ile Allah (C.C.)'ı görmekle şereflendiği kanaatindedir.Keza O Allah (C.C.)'ı görme bâbında da zikredildiği gibi, dünya gözü ile ru'yetullahın sadece Peygamber Efendimize mahsus olduğunu söylemektedir.

İ. Rabbani, miracın çok kısa bir zamanda gerçekleştiğine inanmaktadır. Bunu şu sözünden anlıyoruz. "Uruç yerlerinin mirâcını yaptı, vusül menzillerini katetti. Ama geldiği zaman yatağının sıcaklığını önceki halde buldu. Abdest kabına doldurduğu suyun dalgalanması bile henüz geçmemişti." İ. Rabbani bu keyfiyeti "zamanın açılması" şeklinde ifade etmektedir.(126)

124- I,271 - II,14 - III,21 126- I, 181

125- Kütübü Tis'ada bulamadım. İ. Rabbani, bu hadisi diğer hadis mecmualarından almış olabilir. Ancak meleklerin nurdan yaratıldığına dair hadisler vardır. Müslim, Zühd/60 Ah. b. Hanbel, 6/153, 168,65

126- I,181

İ. Rabbani'nin hayret ettiği noktalardan birisi de, mi'râc hadisesinde gerçekleşen " Allah-ü Tealayı görme" meselesinde ulemanın ihtilaf etmesidir. O taacübünü şu sözleriyle dile getirmektedir.

"Rasülullah Efendimizin bedenî miraç davetiyle müşerref olmasına, Arş ve Kürsüyü geçmesine, zaman ve mekân kaydından sıyrılmasına rağmen O'nun ru'yeti üzerinde ulemânın ihtilafı vardır!!! (127)

28- <u>Velîlerin Kerameti Haktır:</u>

Allah(C.C.)'ın velî kullarından sâdır olan harikülâde haller haktır. İ. Rabbani, velilerden zâhir olan kerametler çok olduğundan ve bu özellik onlar için devamlılık arzeden bir âdet hâlini aldığından, bu hârikulâde halleri inkar eden kimsenin; âdet haline gelen zarurî ilimleri inkâr etmiş gibi olacağını ifade etmektedir.

İ. Rabbani, veli kulların kerameti ile Enbiyanın mucizesi arasında pek büyük bir fark görmemektedir. Ona göre aradaki fark; Nebinin mucizesinin nübüvvet davasına yakınlığıdır. Velinin kerameti ise nübüvvet iddiasından uzak bir şekilde olmaktadır. Yani kerâmet ile mucize, ortaya çıkan hârikulâde hal olmak itibarıyle birbirine yakındır. Ancak sâdır olan kimse itibarıyle farklılık arzederler. Zâten kerâmet (128) velinin ancak peygamberine tâbi olmasıyla vücuda gelmektedir.

İ. Rabbani, harikulâde hallerin zuhuruna pek önem vermemektedir. Bu sebepten dolayı kerameti veliliğin şartlarından saymamıştır. (129) Ona göre kerametin çokluğu da faziletli olmanın delili değildir. Bütün nakşibendî şeyhlerinin kabül ettiği gibi İ. Rabbani'de faziletli olmanın, Cenâb-ı Allah'a yakınlık derecesine göre olduğunu kabül etmektedir. İ. Rabbani bu inancının bir gereği

---

127- I, 190

128- كرامة: Nübüvvet davasında bulunmaksızın, Nebîsine itaat eden kimselerden zuhur eden hârikulâde hallerdir. Şerh-i Emâlî, Aliyyül' Kârî, 23 Fazilet Neşriyat İstanbul

129- II, 138

şu işaha gitmektedir. " Allah'a çok yakın derecede olan bir veliden daha az kerâmet zuhur etmesi mümkündür. Kezâ Allah' a uzak derecede olan bir velîden de dah a çok kerâmetin sâdır olması caizdir."

İ. Rabbani, kerametlerin çokluğunun faziletli olmayı gerektirmediği ni hatta daha kâmil derecedeki velîlerden daha az kerametin sâdır olacağı iddiasını şu sözüyle isbat etmektedir.

"Görmezmisin ki, bu ümmetin bazı velilerinden öylesine kerâmet sudûr etmiştir ki bunların yüzde biri bile Ashab-ı Kirâm'da görülmemiştir. Hâl böyle iken velî kulların en faziletlisi bile, Ashab-ı Rasülullah'ın en aşağı derecede bulunan birisine yetişemez."

İ. Rabbani her ne kadar kerâmetin zuhurunu veliliğin şart ve rukünlerinden saymamışsa da Peygamberlerin mucizesini, Nebî olmanın şartları arasında görmektedir.(130)

İ. Rabbanî, kerâmetleri iki grupta değerlendirmektedir.

a- Allah-ü Teala'yı marifet ve O'na mahsus ilimleri bilmedir. Bu ilimler Allah (C.C.)'ın Zâtı, Sıfatları ve Fiilleri ile alâkalıdır. Bu ilimler, aklın görüş zâviyesi dışında, alışılan ve âdet haline gelen şeylerin haricindedir. Cenab-ı Hak bu mertebeyi hususî ve imtiyazlı kullarına vermiştir. Allah-ü Teala bu makamı kendi velilerine mahsus kıldığı için kendi katında şeref ve itibarı vardır. Bu kerâmetlere istidraç (131) ve hak olmayan diğer hallerin karışmasına imkân ve ihtimal yoktur.

b- Bu kısım ise mahlükât suretlerini kaşfedip âlemle alâkalı ğaiblerden haber vermektir. Bu gruptaki kerâmetleri hem hakka hem de batıla şâmildir. Zira o, istidraç ehline de hasıl olabilir. Bu sınıftaki kerâmetler avam tabakasında itibar ve ikram görür. Avam kimseler bu kerametin sahibine o kadar itimat eder ve bağlanırlar ki o neyi emretse onu yaparlar, her neyi de nehyetmisse ondan şiddetle kaçınırlar. Keza bu avam kimseler gerçek keramet olan birinci kısmı keramet sınıfından saymazlar.

130- I, 111 تقريب العبد الى العذاب تدريجا

131- استدراج Nebîsine tâati olmayan ve marifete yakınlığı bulunmayan kimselerde görülen harikulâde hallerdir. Buna genellikle İstanbul'un fethi sırasında oradaki papazların Roma'ya uçtukları misal olarak verilir.

İ. Rabbani, mahlükatın suratlerini keşfederek âlemle alâkalı ğaiblerden haber vermek suretiyle olan ikinci grup kerâmete hiç itibar etmemektedir. Ona göre, bu kerabetin sahipleri mahlükâtın hallerini tanımakla meşgul olmaktadırlar. Münasip olan mâsivâya (132(dahil olan bu gibi ilimlerden câhil kalmaktır. Mahlûkâtı unutmak, Allah (C.C.)'ı marifet, ancak bu gibi meşguliyetten uzak durmakla mümkün olabilir. (133)

29- Peygamber Ef.den Sonra İnsanlığın En Faziletlisi:

İ. Rabbani, Sıddîkların lideri olan Hz. Ebu Bekir (R.A.) i Peygamberlerden sonra insanların en faziletlisi saymakta, fakat buna rağman Peygamberlerden en alt derecede bulunan bir Nebi'nin mertebesinde olamıyacağını kabül etmektedir.*

İ. Rabbani hz. 4i , velâyetten ve davet tarafından tam pay almış olan tâbiîn ve tebe-i tâbiînden müçtehid âlimlerin; Hz Ebu Bekr ve Hz. Ömer Efendilerimizin insanların en şereflisi olmalarında icmâ ettiklerini ifade etmektedir. Ona göre bu müçtehidlerin de icmâi, her iki sahabenin mükemmeliyetine sâdık ferâsetleri ve dosdoğru keşifleri yoluyla nüfuz etmek ile olmamıştır. İcma'larının sebebi ancak onların faziletlerinden bir parça bulmalarındandır.

Bunun neticesi olarak, daha faziletli olmaları konusunda zaruretle hükmetmişlerdir. (134)

Tâbiîn ve Tebeî Tâbiîn müçtehidleri yukardaki içmalarının aksine bir şeyin vukûunda onus sağlıklı görmemişlerdir. İ. Rabbani, müctehidlerin içmalarının aksine olan bir şeyeitibar etmemelerinin sebebini, bu iki sahabeninin insanların en faziletli olmalarının ilk asırda kâbül edilmesine bağlamaktadır. İ. Rabbanı (k.s.) bu konu hakkında bazı rivayetler nakletmektedir. Bu rivayetlerden bazıları şunlardır.

1 - Buhari'nin İbn Ömen (R.A.) den yaptığı rivayet:

كنا في زمن النبي صلى الله عليه وسلم لا نعدل بأبي بكر أحدا ثم عمر ثم عثمان

ثم نترك أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم لا نفاضل بينهم ﷺ

132- I, 251 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mektubat, II, 138-139

133- ماسوى :Cenab-ı Allah'tan başka bütün mevcûdata ıtlak olunur.

134- I, 225

* — Mebde' 64

"Bez Rasülullah (S.A.V.)'in zamanında başta Ebu Bekir sonra Ömer, sonra Osman'la (R.A.) kendimizi bir tutmazdık. Diğer Sahabeler arasında ise bir faziletli oluş durumu yapmazdır." (135)

2- Ebû Davud'tan gelen rivayet:

كنا في زمن النبي صلى الله عليه وسلم ~~لا نعدل بأبي بكر أحداً ثم عمر~~ حي افضل النبي

صلى الله عليه وسلم بعده ابو بكر ثم عمر ثم عثمان رضى الله عنهم

"Biz Rasülullah (S.A.V.) daha hayatta iken Peygamber Efend imizden sonra en faziletli olarak Ebu Bekr'i ondan sonra da Ömer'i (R.A.) sonra da Hz. Osman'ı söylerdik."(136)

İ. Rabbani,ehl-i sünnet alimlerinin çoğunluğunun ve dört mezhebin meçtehid imamlarının bu konudaki ittifaklarının önce Hz. Ebu Bekir, sonra Ömer, ondan sonra Osman, daha sonra da Alir(Radiyallahü anhüm) hazretlerinin faziletli olmaları şeklinde olduğunu bildirdikten sonra Bunların efdaliyetliklerindeki sırada halife olduklarını söylemektedir.

İ. Rabbani, ilk iki halifenin faziletleri meselesinin yakîn derecesinde olduğu görüşündedir. Bu sebeple Onların efdaliyetliklerini inkâr etmeye mahal ve mecâl yoktur.(137)

İ. Rabbani, bu dört halifenin sırasıyle efdaliyetini ve halife olmalarını inkar eder kimselerin küfre nisbet edilmemesi gerektiğini ancak onlar hakkında "Bidatçi ve dalalette kalmış" tabirinin kullanılmasını uygun görmektedir. Hatta Yezîd b. Muâviye'ye bile lanet etmekten sakınmalı ve uzak durmalıdır.

İ. Rabbani ulemanın bu konudaki ihtilafını dikkate almıştır. Bu sebeple de dört halifenin münkirinin "Bidatçi ve dalalette kalmış" damgasıyle damgalanması hükmüne varmıştır.(138)

135- Buharî, Fazilet-i Eshab-ı Nebî/ 7
136- Ebû Davud, Sünne/ 7
137- I, 71
138- Efdaliyet hakkında geniş bilgi için bkz. I,275-76 / I,228

İ. Rabbani, halifelerin hilafetlerini ve efdaliyetliklerinin bu sıraya göre olduğunu keşif yolu ile de gördüğünü, üstazına yazdığı bir mektubunda genişçe anlatmaktadır. (139)

İ. Rabbani, Efdaliyeti (en faziletli olma) şu şekilde değerlendirmektedir. "Fakirin anladığı faziletli olma (efdaliyet) menkıbe ve faziletlerin çokluğundan dolayı değildir. Gerçekte üstünlükü iman etemede ve infakta bulunmada önceliktir. Keza, canını her zaman ve her halde Enbiya'nın Seyyidi'nin dinin yüceltmek için ortaya koymaktadır.(140)

İ. Rabbani diğer Ashab'ı da Enbiyedan sonra ve dört halifedan sonra ademoğullarının en faziletlisi kabül etmektedir. Bu id? diasını, bu ümmtin, ümmetlerin en hayırlısıolmasıdır. Keza budurumun Kur'an-ı Kerimle de sabit olması ile de isbatlamaktadır. Ona göre, hiçbir veli de bir sahabe mertebesine ulaşamaz.(141)

30- Müslümanlar için Devlet Başkanı (İmam) Lazımdır:

İ. Rabbani, imamet bahsini, dinin asılları arasında görmeyip, dinin teferruatından saymaktadır.Hatta ona göre bu imamet meselesi dinin yapılmasını istediği zaruri işlere kıyasla yola sokağa terkedilmiş değersiz bir şey gibidir.(142) İ. Rabbani bu konuyla uğraşmayı fuzuli işlerle uğraşmak mesabesinde görmekdedir. Yine onun:" Zaruri işleri terkederek fuzuli işlerle vakit geçirmek iseömrü boş yere geçirmek demektir." sözüyle de bu konuya hiç ehemmiyet vermediği anlaşılmaktadır. Bu konuyla uğraşmanın felaketle neticeleneceği Peygamber Ef.in bir Hadis-i Şerifleri ile izah etmektedir.

علامة اعراضه تعالى عن العبد اشتغاله بما لا يعنيه

"Allah-ü Teala'nın kulundan yüz çevirdiğinin alâmeti; (belirtisi) onu boş şeylerle meşgul etmesidir."

139- Bkz. I, 17

140- III, 22-29 vd.

141- II, 148-149

İ. Rabbani, imamet konusunu dinin zaruriyatından sayan Şiayı tenkit etmektedir. Bunu şu sözünden anlamaktayız. "İmamet meselesi, dinin zaruri kısmından sayılmış olsaydı, Cenab-ı Hak elbette onu Kitab-ı Mecîd'inde, halifeliğe kimin hakkı olduğunu tayin ederek, Rasülullah Ef.e de bir kimsenin hilafeti için emir vermesi elbette yerinde olurdu."

Ona göre, Kuranı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde ehemmiyet gösterilip bu iş üzerinde önemle durulmadığına göre imamet bahsini dinin zaruriyetelerinden saymak mümkün değildir. İ. Rabbani, zaruri işlerin terkedilmesinden yakınmakta ve bu üzündüsünü şu sözleriyle ifade etmektedir. " Öncelikle itikadı düzeltmek gerekir. Şayet dinin zaruri işleriyle uğraşılmış olsaydı, bu gibi fuzâli işlerle uğraşmaya sıra ya gelir veya gelmezdi."(142)

İ. Rabbani, bu konunun dinin teferruatından sayılmasına rağmen, kelâmî eserlerde yer almasını şu sebebe bağlamaktadır. Şia bu konuda azıtıp, ifrat ve tefrite düşmüşlerdir. Bunun üzerine ehl-i sünnet uleması da işin gerçek yüzünü isbat etmek için bu konuyu eserlerine almışlardır.(143)

İ. Rabbani, her ne kadar imamet konusuna hiç değer vermiyorsa da Ehl-i İslamın halas ve bekâsı için bir devlet başkanına şiddetle ihtiyacı olduğu nu savunmaktadır. Devlet başkanına, insanoğlunun vücuduna nisbetle kalp mesabesinde görmektedir. Nasıl ki kalbin fesadı bütün vüçudun fesadını gerektiriyorsa; Sultanın da iyiliği, âlemin islahı; kötülüğü de âlemin fesadıdır. Bu sebeple İ. Rabbani, her halükârda sultanın yardımına koşmanın ehl-i İslam üzerine borç olduğunu söylemekle beraber bundanşeriatin yücelmesine çalışmayan Sultana yardımı istisna etmektedir. O, Sultana yapılacak yardımı, el ve dil ile olmak üzere iki grupta toplamakta, en geçerlisinin ise, dil ile olacağını ifade etmektedir.

İ. Rabbani, Devlet başkanına yapılacak en iyi yardım konusunda da şunları söylemektedir. Yardımın en faziletlisi de şer'î hü-

---

142- II, 104

143- II, 114

144- I, 63

kümleri, Kitap Sünnet ve İcma-i ümmet uyarınca itikadi konuları beyan etmektedir. Ona göre, devlet başkanına bu bilgiler sağlam yoldan (Ehl-i sünnet yoluyla) verilmelidir ki oraya dalalet ve bid'at girerek hak yolu kapatıp işi fesada götürmesin.

İ. Rabbani, hangi yardım olursa olsun, gücü yettiği halde devlet başkanına yardım etmemekle Ehl-i İslamın işini aksatan kimsenin büyük bir musibete düşeceği ve cezaya uğrayacağı inancındadır.(145)

İ. Rabbani, şeriatin yüceltilmesini, İslamın izzetini birinci derecede görmektedir. İslamın izzet ve şerefi de ancak itikadı düzgün bir devlet başkanı ile olacağından bu mesele üzerinde ısrarla durmaktadır. (146)

31- <u>Hiçbir Kuldan Teklif Düşmez:</u>

İ. Rabbani, ibadetin kuldan düşme zamanını ölümle kayıtlamıştır. Ona göre, dünya âhiret hayatının kendisine mahsus bir hükmü vardır. Bu hükümlerden birisi diğerine geçmez. Yani dünya'da işlenecek amellerin ve ibadetin yeri dünya; âhiret hükümlerinin meydana geliş sahası da ahiret yurdudur. İ. Rabbani, bu kanaatinden hareket ederek, dünyada yapılması gereken emir ve yasakların, dünya hayatı sona erinceye kadar geçerli olacağını söylemektedir.

İ. Rabbanî, müfessirlerinde dediği gibi

واعبد ربك حتى يأتيك اليقين

"Sana ölüm gelinceye kadar ibadet et" Hıcr, 15/99 ayeti celilesindeki " اليقين " kelimesini ölüm olarak anlamaktadır. Ona göre Şerî hükümleri yüklenmekte yani müslüman olan, uzun müddet müslüman olarak yaşayan, avam müminler, havas mü'minler ve havasın da hâsı olanlar eşittirler.

Müceddid-i Elf-i Sânî, yukardaki ayette geçen "yakîn" delil göstererek: kelimesini "Şeriatin gelmesinden maksat, marifetin meydana gelmesidir. Marifet hasıl olduktan sonra şer'i yükümlülük düşer" zehabına kapılan bazı kâsır düşünceli mutasavvıfları şiddetle tenkit etmekte, onları cehalet ve zındıklıkla vasıflandırmaktadır.(147)

145- Geniş bilgi için bkz. II, 140
146- I, 63
147- I, 298

İ. Rabbani, ayette geçen " يقين " (Yakîn)i "Allah'a yakın olmak" manasında kullananların kastının: "İbadetten külfetin kalkması" şeklinden olması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre, "yakin" kelimesinden "İbadetin kendisinin kalkması" kastedildiği zaman böyle bir düşüncenin neticesi zındıklığa ve ilhada çıkmaktadır.(148)

32- <u>Hiçbir Veli, Enbiyanın Derecesine Ulaşamaz:</u>

İ. Rabbani, en yüksek derecede bulunan bir velinin, daima Nebinin ayağının altında olabileceği, hiçbir velinin en aşağı derecede olsa bile nebinin derecesine ulaşamıyacağı görüşündedir. Ona göre, bunun aksini iddia edenlerin sözünü sarhoşün sözü gibi kabül ederek hiç itibar etmemektedir. İ. Rabbani, Ashab-ı Kiram (R.A.)'ı Ümmet-i Muhammed'in en hayırlıları kabül ettiğinden, velayette en yüksek derecenin bunlara tahsis ettiğineticesi çıkmaktadır.(149)

33- <u>Sihir, Kâhinin Sözünü Tasdik ve Ye's Küfürdür:</u>

İ. Rabbani, sihir hakkında alttan alarak yukarıya doğru bir izah tarzını benimsemektedir. O, ilk etapta sihrin ister yapma, isterse yaptırtma suretiyle olsun kullanımından sakınmak gerektiğini söyler. İkinci kademede ise böyle bir şeyin kesin olarak haram olduğunu ve sihrin küfr için bir basamak teşkil edeceğini ifade eder. Üçüncü merhalede de günahlar içerisinde küfre en çok yaklaştıran günahın sihir olduğunu ifade eder. Bu sözünü takiben şu hadis-i şerifizikretmekle, sihir hakkında nihâi hükmünü beyan etmektedir.

ما دام المسلم مسلما لا يصدر عنه السحر

"Müslüman, müslüman olarakkaldığı müddetçe kendisinden sihir sâdır olmaz."

İ. Rabbani bu hadisi şeriften şu neticeyi çıkarmaktadır. Sihir ve iman birbirinin zıddıdır. Birisinin geldiği yerde diğeri barınmaz.

148- Teklifin düşebileceği tezini savunanların delilleri konusunda bkz. Mektubat, I, 298

149- I, 299- II,98

İ. Rabbani, kâhinler ve müneccimlere, gaibe ait bilginin sorulmaması gerektiğini, hatta onların ğaybe ait bilgisinin olacağına inanmamanın icebettiği görüşündedir.(150) İ. Rabbani Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyi de küfür sınıfına dahil etmektedir.(151)

34- Dirilerin Ölüler İçin Yaptağı Duada, Kendileri ve Onlar İçin Menfeatler Vardır:

İ. Rabbani, ölünün teçhiz, tekfin, borçlarının ödenmesi gibi ölüye ait muamelelerin tamamlanmasından sonra, ölünün sahiplerinin zaman zaman dua ve sadaka ile ona yardım etmeleri gerektiğine inanmaktadır. Zira Ona göre, bu gbi sadaka ve duada ölü için büyük faydalar vardır. İ. Rabbani hz.i bir bağlısına taziye için yazdığı bir mektubunda bu konuyu şu hadisi şeriflerle delillendirmektedir.

1- الميت كالغريق ينتظر دعوة تلحقه من أب أو أم او صديق

"Ölü, deniz de boğulmak üzere olan kimseye benzer. Babası, anası ve arkadaşlarından dua bekler."

2- الميت إلا كالغريق المتغوث ينتظر دعوة تلحقه من أب أو أم أو أخ او صديق فاذا لحقته كانت أحب اليه من الدنيا وما فيها وان الله تعالى ليدخل على اهل القبور من دعاء أهل الأرض امثال الجبال من الرحمة وأن هدية الأحياء الى الأموات استغفار لهم

"Ölü, suda boğulan ve imdat isteyen kimse gibidir. Babadan, anadan, kardeşten ve arkadaştan kendisine gelecek olan yardımı gözetir. Böyle bir yardım kendisine ulaşırsa; ona, dünya ve içindekilerden çok daha sevimli gelir. Muhakkak Cenab-ı Allah, kabir ehli için dünyadakilerin duasından dağlar misali rahmet verir. Dirilerin ölülere duası onlar için istiğfardır." (152)

İ. Rabbani, dirilerin ölüler için verdikleri dua ve sadakanın onlara büyük menfeatler kazandıracağı inancının yanında, ölü-

150- III, 58
151- III, 14
152- I,110 - I,138,302

lerin de dünyadakilere Allah'ın izniyle yardımlarının olacağı itikadındadır. Onun bu inancını şu sözünden anlıyoruz.

"...Tam bu sıradarda yolum büyük zatlardan birisinin kabrine düştü. Başıma gelen bu musîbet için Ondan medet dileyip yardım istedim. Derhal o esnada Cenab-ı Mevlanın yardımı bana yetişti." (153)

35- <u>Kıyamet Alametleri :</u>

İ. Rabbani, Peygamber Ef. in haber verdiği kıyamet alâmetlerinin hepsinin hak olduğunu, bu alâmetlerden hiçbirisinde yalan ihtimalinin bile olamıyacağını söylemektedir. Ona göre, kıyamet alâmetleri pek çoktur. (154) Ancak O, mektubunda aşağıdakileri zikretmektedir:

1- Alışılmışın aksine, güneşin batıdan doğması

2- Mehdî (A.S.)'ın zuhur etmesi

3- Ruhullah İsa (A.S.)'ın nüzülü

4- Deccalin çıkması

5- Aden (Yemen) tarafından bir ateşin çıkması

6- Semadan bir dumanın belirmesiyle insanları kaplayarak onlara elîm bir azap ile azap etmesi.

İ. Rabbani, bu dumanınşiddetinden meydana gelen korku veazapla insanların şu şekilde çağrışacaklarına şu ayeti celileyi delil olarak getirmektedir.

ربنا اكشف عنا العذاب إنا مؤمنون

"Rabbimiz bizden bu azabı kaldır. Çünkü biz artık inanıyoruz." Duhan, 44/12

İ. Rabbani, bu alâmetlerden en çok İsa A.S.'ın inmesi ve Mehdî A.S.ın çıkması üzerinde durmuştur. Kanımızca bunun sebebi şunlar olabilir.

a- Her iki konunun da birçok münakaşalara sahne olmasından dolayıdır. Zira, bu iki mesele hemen hemen her devirde gündeme

153- I, 194
154- II, 115

gelmiş ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Buğün de aynı durum sözkonusudur. Bir tarafta, bu iki konunun hakikatini ve mutlaka gerçekleşeceğini söyleyenler... diğer tarafta bunların vukuunu kabül etmeyenler... Her iki tarafın da kendi görüşlerinin doğruluğunu isbat için ortaya attığı delilller ve fikirler...

2- İ . Rabbani'nin bu iki meseleye inanmayı, diğerlerinden daha önemli görmesi. Zira Mektubatında, İsa A.S.ın nüzülu konusu yedi; Mehdi A.S.ın zuhuru da on yerde açıklanmaktadır.

3- İhtilaf konusu olan bu iki meselede yap ılan yanlış yorumlara cevap vermek ve işin gerçeğini ifade etmek.

Bu açıklamalardan sonra,yukarıda zikredilen iki alâmetin izahı babında İ. Rabbani'nin görüşlerini sergilemeye çalışalım.

a- <u>İsa (A.S.)ın Nüzûlü:</u> M. Arabi'nin Dürr-i Mekmun'undan alıntılar ve

İ. Rabbani'yi göre İsa a.s.ın yeryüzüne inmesi haktır. O, inecek ve Peygamber Efendimizin şeriatine tâbi olacaktır.(155) İ. rabbani, bu konuda gerçek dışı fikirlere sahip olanlara cevaplar vermekte ve onların sözlerini te'vil etmektedir. O, İsa A.S. a toz kondurmamak için azamîderecede dikkat etmektedir. Mesela Nakşibendi tarikatinin kurucusu Muhammed Nakşibend'in Yüksek halifelerinden olan Hace Muhammed Parisa'nın: "İsa (A.S.) nüzül ettikten sonra Ebu Hanife'nin mezhebi ile amel edecek; Onun helalını helal, haramını haram sayacaktır." sözünü tenkit etmekte ve bu durumun ancak şu şekilde olabileceği şeklinde te'vil etmektedir:

"Mümkündür ki bu cümle, Hz. İsa'nın, İ. A'zam hz.ne içtihatte benzerliği dolayısıyle söylenmiştir. Yazi Hz. İsa A.S.ın içtihadı, İ. A'zam hz. nin içtihadına muvafık olacaktır. Yoksa İ. A'zam hz. ni taklit etmiyecektir. Zira O'nun şanı ümmet ulemasını taklit etmekten çok yücedir.(156)

b- <u>Mehdi (A.S.)'ın Zuhuru:</u> D. Mekmun'dan ilaveler yap

İ. Rabbani, Mehdi A.S.ın zuhur edeceği konusuna yakînen inanmaktadır. Bunu en kıymetli telebelerinden Muhammed Kişmî'nin
→ II. 119 boz tarafından tercemeye pes[...] (Mektubat).

155- III,21,178,256,305,361
156- II, 94 / Mebde' Mead, 91

şu sözünden çıkarıyoruz. "İ. Rabbani (K.S.) bütün eserlerini, Hz. Mehdi'nin okuyacağını bildiği için teberrüken yazmıştır."(157)

İ. Rabbani, Mehdi a.s.ın zuhuru konsunda ortaya atılan rivayetleri ele alarak her rivayete ayrıca kendisi açıklık getirmektedir. Bunun yanında, bizzat kendisi de bu konunun gerçekliğini Hadis-i Şeriflerle takviye etmiştir. Bu delil ve izahları şu şekilde sıralamak mümkündür.

1- Mehdi (A.S.) gelecektir. Zira Rasülullah Ef. iz Onun geleceğini şu sözüyle mejdelemiştir.

.... أنه خليفة الله

"O, Allah'ın Halifesidir."(158)

2- Diğer bir rivayette:

إذا بلغ الملك العباسي الذي هو من مقدمات ظهور المهدي الموعود عليه
الرضوان خرسان في جانب المشرق له قرن ذو سنين ﷺ

"vadedilen Mehdi aleyhirridvân'ın ortaya çıkış belirtilerinden olan; Abbasî Melik Horasana vardığı zaman, doğu tarafından iki dişli nurlu bir boynuz çıkar." (159)

Bu hş. i nakleden hâşiye, bu iki dişli boynuzun hangi zamanlarda doğduğunu zikretmiştir. İ. Rabbani bu haberi kabül etememe te maýülünde olmamakla beraber, Mehdî A.S.ın böyle bir hadiseden sonra çıkmayacağı görüşündedir. Çünkü kendisinin bu bâbtı inancı Mehdî A.S.ın zuhurunun asır başlarında olacağıdır.(160)

3- Mehdi'nin özelliklerinden bahseden şu hadis-i Şerif de O'nun zuhuruna delildir:

يطلع في جانب المشرق كوكب له ذنب يضيء ﷺ

"Doğudan kuyruklu bir yıldız doğup aydınlık verecektir."

4- Baş ka bir Hasid-i Şerifte:

إن المهدي لا يظهر حتى يستولي الكفر وتجري أحكامه على الملأ

157- Berekât, 241 M. Kişmî
158- İbn-i Mâce, Fiten/34 Ahmed b. Hanbel,5-277
159- Ebû Naîm, Ebu Saîd el-Hudrîdençıkarmıştır. II,118 kenarında
160- II, 118

" Küfür her tarfı istila edip; ahkâmı cemiyet içinde açıkça işlenmedikçe Mehdi zuhur etmez." (161)

5- Mehdi (A.S.)ın özelliklerinden bahseden bir Hş.:

يخرج المهدي وعلى رأسه قطعة سحاب فيها ملك ينادي إن الشخص مهدي فاتبعوه

"Mehdî zuhur edecektir. Onun üstende bir parça bulut olacaktır. Orada bir melek bulunacak veşöyle çağıracaktır. "Bu şahıs Mehdi'dir kendisine tâbi olun." (162)

6- ملك جميع الأرض اربعة ، إثنان من المؤمنين واثنان من الكافرين ذوالقرنين وسليمان من المؤمنين ونمرود وبخت النصر من الكافرين وسيملك الأرض خامس من اهل بيتي يعني المهدي.

"Dünyanın tamamına dört kişi hükmet miştir. Onlardan iki tanesi (Zülkarneny ve Süleyman A.S.) mü'minlerden; iki tanesi (Nemrud ve Buht-ü Nasr) kâfirlerdendir. Yakında ehl-i beytimden beşinci kimse hükmedecektir ki o Mehdi'dır."

7- Başka bir Hş. te:

لا تزول الدنيا حتى يبعث الله رجلا من أهل بيتي إسمه يوافق إسمي واسم أبيه يوافق إسم أبي فيملأ الأرض قسطاً وعدلا كما ملئت جوراً وظلماً

"Allah-ü Teala ehl-i beytimden birini çıkarmadıkca dünya çökmeyecektir. Onun ismi ismime uyar. Babasının ismi de Babam'ın ismine uyar. Daha önce zulüm ve adaletsizlik dolduğu gibi, O'nun gelmesi il düny a adalet ve hakların yerini bulmasıyla dolar."

8- Son olarak:

أن أصحاب الكهف يكونون أعوان المهدي

" Ashab-ı Kehf, Mehdî A.S.ın yardımcıları olacaktır."(163)

161- Mehdî (A.S.) ın manevi makamı için bkz. II,150- 159

162- Muvatta, 3, 21-4 Ebû Davud, Mehdi, 12 Nesâi, Fiten,53 İbn-i Mace, Fiten,34

163- İbn-i Asâkir, tarihinde; İbn-i Mevdûdiye ise İbn-i Abbas'tan (R.A.) merfûan tefsirinde zikretmiştir. II,115 kenarında

İ. Rabbani, İsa as'ın Mehdî A.S. zamanında yere ineceğini, ve Deccalin katlinde İsa A.S.a yardımcı olacağını zikretmektedir. (164) İ. Rabbani, bu konunun vukuuna yakînen inanmakta ve bu konuyu apaçık hakikat olarak görmektedir. Buna rağmen bu hakikatin olacağını inkar edenleri cehalet ve dalalete saplananlar olarak kabül etmektedir.(165)

36- İçtehad Meselesi : II. 55,56 (مكتوبات)

İ. Rabbani, müçtehit olarak; Rasülullah Efendimiz, Ashab-ı Kiram ve Ashab-ı Kiramın haricinde Ümmet-i Muhammed'ten bazalarını görmektedir. Bu tertibi Cumhur ulemanın tertibine de muvafıktır. O, içtihat meselesini devir ve sıhhat yönünden iki grupta incelemektedir. Devir olarak:

a- Vahiy Devri:

Peygamber Ef.iz hayatta iken içtihadî konularda yanlış-doğru tereddüdü yoktur. Çünkü zaman, vahiy zamanıdır. Bu sebeple yanlış doğru dan kesin olarak ayrılmakta, hak ile bâtıl bir arada barınamamaktadır. Peygamber Ef.in bâtıl olanları tesbit etmesi ve ayrıca kendi takrirleri şüpheye mahal bırakmıyordu.

İ. Rabbani, bu özellikleriyle, vahiy zamanında yapılan içtihadlere dayalı hükümlerin yâkîni gerektirdiğine, bu yolla elde edilen hükümlere inanmanın ve amel etmenin kişiler için faydalar sağlayacağına inanmaktadır.

b- Vahyin Kesilmesinden Sonraki Devir:

Bu dönemdeki içtehadler, müçtehitlerin istinbat (166) yoluyla olduğundan bu yolla çıkarılan hükümlerde doğru ile hata a-

---

164- II, 115
165- II, 116 Bu iki mesele hakkında ve Deccalin zuhuru ve onun fitnesi hakkında bazı eserler özel bâb açmaştır. Meselâ İbn-i Mâce Fiten/ 33 te bir bâb açarak sekiz hadis zikretmiştir. Mehdi (A.S.(ın zuhuru konusunda da Fiten/34 te altıhadis zikretmiştir. Tirmizi ise bu konu ya daha da geniş işlemiştir.
166- إستنباط : Bir müctehidin, açık olmayan bir konuda bazı delillere dayanarak o konuyu kendi reyi ile açıklamasıdır.

rasında tereddüt vardır. İ. Rabbani vahyin kesilmesinden sonra yapılan içtihâdi hükümlerin zân ifade ettiğine ve bu hükümlerin sadece amel için yararlı olacağına dikkatleri çekmektedir.(167)

Bkz. Berekat 292

37- İnsanan Hâssı Meleklerin Hassından Daha Faziletlidir:

İ. Rabbani, Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğununun; insanların havassının, meleklerin havas zümresinden daha faziletli olarak kabül ettiklerini, ancak İ. Gazâli, İ, Harameyn İ. Malik ve Muhiddin b. Arabi gibilerin Cumhura hilafen, meleklerin faziletliliğine kail olduklarin zikrettikten sonra bu konuda kendisi farklı bir yoruma gitmektedir. Oana göre, meleğin velâyet tarafı Enbiya (A.S.)ın velayet tarafından daha faziletlidir. Ancak nübüvvet ve risalet mevzuunda hiçbir meleğin, Nebiler derecesine ulaş amayacağı fikrindedir. İ. Rabbaniye göre bu derece farkı; insana mahsus olan taprak unsurundan kaynaklanmaktadır.(168)

Ona göre, nübüvvet makamına nisbetle, velayet makamınınhiçbir değeri yoktır. İ. Rabbani, ikisini arasındaki decece farkını şu misalle izah etmektedir. Nübüvvet makamı bir okyanus gbiyse; velâyvet makamı ondan ancak bir katra kadardır. Dolayısıyle nübüvvet yoluyla may dana gelen meziyyet ve üstünlük, zaruri alarak velay et yoluyla meydana gelen üstünlükten kat kat fazladır.

Netice olarak diyebiliriz ki: İ. Rabbani, her ne kadar farklı bir izah tarzıyla bu konuyu ele almışsa da onun izahı ile Cumhur ulemanın içtihadı arasında fark görülmemektedir. Yani O neticede aynı noktaya ulaşmaktadır. Zira İ. Rabbani, daha faziletli olma durumunu mutlak olarak Enbiyaya vermekte, cüzî faziletleri de meleklere tahsis etmektedir. Bu izahıyla Ehl-i sünnet âlimlerinden Cumhurun görüş ünü doğru bulduğu anlaşılmaktadır.(169)

167- II, 92

168- Toprak, tasavvufta mütevaziliğin rumuzudur. İnsanda toprak unsuru(tevâzu) galip geldiği zaman(Allah mütevâzi olanı yüceltir) hükmü gereğince kendi katında âlîderecelerle müserref kılar.

169- Geniş bilgi için bkz. Mektûubat, I,244 - II,23

SONUÇ :

İ. Rabbani'nin (K.S.)kelâm konusundaki görüşlerini topla-ma gayretimzi Allah (C.C) 'ın izniyle neticeye ulaştırdık. Ancak İ. Rabbani'nin bu konulardakigörüşlerinin tam ve geniş olabilme-si için, O'nun bütün eserlerini tarayarak her yönüyle yi bir şe-kilde tanınması icabetmektedir. Biz ise bu çalışmamızda sadece en hacimli eseri olan "Mektûbat" ını ele aldık. Bu sebeple belki de diğer eserlerinde yer alan bazı fikirlerine nüfuz edemedik.

Her şeye rağmen bu çalışmamız neticesi de İ. Rabbani'nin daha doğrusu bir mutasavvıfın ulemâ ile aslî konularınhiç biri-sinde muhalefet ve tezada düştüğüne rastlamadığımız gibi, O'nun kelâmi görüşlerinin ehl-i Sünnet itikadına tıpa tıp uygun olduğu-gördük.

Çalışmamızın asıl gayesi O'nun kelami görüşlerini toplamak-tı Ancak O'nun el aldığımız eseri, itikad, ibadet ve ahlak kou-nularını işlediğinden kelâmi görüşlerinin yanında O'nun tasavvufi çephesini öğrenme imkânını da bulmuş olduk. Tasavvufi hayatın O'-na ne kadar mükemmliyet kazandırdığını hayretle müşahede ettik. O'nun bu yönüne sadece Hayatını anlatırken kısaca temas ettik.

Son olarak bu çalışmamızın neticesinde ulaştığımız kanaat şudur: Gurur vesilemiz olan parlak mazimizdeki pek çok ilimada-mımız gibi bu değerli Mutasavvıfımız da çok yönlü olarak incele-meye tâbitutulamamıştır. İnşaâllah imkân bulup da bu büyük muta-savvıfımızın çeşitli konulardaki orjinal görüşlerini doktora ve-ya daha ileri seviyede ele ele alıp incelemeye tâbi tutarak millîkültürümüze kazandırmak en büyük arzumudur.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

1,- Mektûbat, İ. Rabbani, Fazilet Neşriyat, İstanbul

2- Berekât, Kişmî, Muhammed Hâşim, Terc. A. Faruk Meyân (Zübdetü'l Makamât, İ. Rabbani ve Yolundakiler) Berekât Yay. İst. 1980 5. Bs

3- Rehber Ansiklapedisi, Türkiye Gazetesi, İstanbul

4- Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken, İstanbul 1985

5- Hadikatü'l Evliya, Hocazade Ahmed Hilmi, Osmanlı Yay. 1979 İst.

6- Mebde' ve Meâd Risalesi, İ. Rabbani, Mektubat-ı Rabbani'nin İkinci Cildinin Kenarında Basılmıştır.

7- Tasavvuf, İz Mâhir. Türdav, 3. Baskı

8- Eshabı Kiram, Ahmed Faruk, İhlas Yayınevi, 3. Baskı İstanbul1986

9- Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi, Davudoğlu Ahmed, Sönmez Neşri riyat, İstanbul

10- Hak Dini Kur'an Dili, Yazı M. Hamdi, Eser Neşriyat 1979 İstanbul

11- Şerh-i Emâlî, Aliyyü'l Kârî, Fazilet Neşriy at, İstanbul

12- Osmanlıca Türkçe Sözlük, Özön, Mustafa Nihat, İnkılab ve Aka, İstanbul, 6. Baskı

13- Ahter-i Kebîr, Fazilet Neşriyat İstanbul